

อาจารย์ทอง

ที่ระลึก ๘๔ ปี ๕ มีนาคม ๒๕๔๓

เรา...
อาจารย์ทอง.
ที่ระลีก ๘๔ ปี ๙ มีนาคม ๔๓
บัณฑิตอาสาสมัคร มธ.

สนับสนุนการจัดทำ E-Book โดย โครงการ Open School Thailand

เรา... อาจารย์

เพราะ...

- อาจารย์ มีความห่วงใยในสารทุกข์สุกดิบของทุกคน
- อาจารย์ ให้ชีวิตทั้งชีวิต ห่มเทศบัญญัติญาความรู้ความสามารถแก่ประเทศชาติ และประชาชน
- อาจารย์ ต้องการให้ทุกคนที่อยู่ในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีตั้งแต่เกิดจนตาย
- อาจารย์ กล้าต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมและความถูกต้องในสังคม
- อาจารย์ เป็นคนดี คนจริง และคนงาม เป็นแบบอย่างให้เราถือปฏิบัติ
- อาจารย์ มีเวลารับฟังปัญหาของทุกคนเสมอ
- อาจารย์ ไม่เคยมองใครว่าโง่
- อาจารย์ ทำให้ทุกคนที่รู้จักอาจารย์ รู้สึกว่าเป็นคนสำคัญ
- อาจารย์ ให้โอกาสทุกคนที่จะทำความดีเสมอ
- อาจารย์ มีคำพูดที่มีน้ำหนัก ไม่สามารถที่จะเพิ่มหรือตัดได้อีก
- อาจารย์ สามารถแยกแยะดีชั่วในตัวของแต่ละคนได้ โดยเลือกใช้แต่ส่วนดีของเขา
- อาจารย์ รู้เลือกรู้ใช้คนให้ถูกกับงาน

เรา อาจารย์ป่วย

กลุ่มบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
จัดพิมพ์เนื่องในวันอายุครบ ๘๔ ปี อาจารย์ป่วย
ISBN 974-85867-6-6

พิมพ์ครั้งแรก ๙ มีนาคม ๒๕๕๓
จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

แบบปก : อาจารย์ โชติวัฒน์ ปุณโณปถัมภ์
บริษัท เครยองส์ไตร์ จำกัด
๔๗ ซอยอารีย์ ๓ ถนนพหลโยธิน
สามเสนใน พญาไท กทม. ๑๐๕๐๐
โทร. ๖๑๙ - ๕๗๘๑ - ๒

พิมพ์ที่ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด
๒๓/๙ - ๑๐ ถ.ดำรงรักษ์ คลองมหานาค
ป้อมปราบศัตรูพ่าย กทม. ๑๐๑๐๐
โทร. ๒๘๐ ๒๐๗๔ - ๖
Fax. ๒๘๑ ๙๕๑๒

ขอขอบคุณในน้ำใจและไมตรี

- อาจารย์ ไชติวัฒน์ ปุณโณปถัมภ์
อาสาสมัครออกแบบปกและจัดทำปก
- คุณณัชชา อังคสุวรรณศิริ
อาสาสมัครประสานงานการจัดทำปก
- ทุก ๆ ท่านที่มีส่วนร่วมจัดทำหนังสือนี้

สาระในเล่ม

- จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ ๑ - ๒๒
... อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์
- อาจารย์ป๋วย ในมุมมอง คุณนุกูล ประจวบเหมาะ ๒๓ - ๔๒
... นุกูล ประจวบเหมาะ
- การพัฒนาที่ดีหนีไม่พ้นธรรม ๔๓ - ๘๘
... ท่านเจ้าคุณอาจารย์พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
- รวมภาพงานวันทำบุญ ๑๐๐ วัน อาจารย์ป๋วย ๘๙ - ๙๐
... ณ.วัดญาณเวศกวัน ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ

ป่วย อิงภากรณ์

คัดจากหนังสือชื่อ

“บทความบางเรื่อง”

ของ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

นายป่วย อิงภากรณ์

นายเรณู สุวรรณสิทธิ์

พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ

นายทองคำ ลีลานุช

(๑ กรกฎาคม ๒๕๔๗)

จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ^๑

ป๊วย อิงภากรณ

คำเกริ่น

ข้าพเจ้าได้สัญญากับ “ เมธิ ” ไว้ว่าจะส่งบทความมากำหนด และได้เริ่มคิดจะเขียนเรื่องนี้ให้ ประจวบกับประธานกรรมการนักศึกษาธรรมศาสตร์ได้ไปขอร้องให้แสดงปาฐกถาพิเศษในฤดูร้อน ขัดมิได้ จึงตกลงว่าจะนำเรื่องไปแสดงปาฐกถาก่อน แล้วจึงจะนำมาลงตีพิมพ์ใน “เมธิ ” เพื่อให้แพร่หลายสำหรับชวนให้ นักเรียน และนักคิดทั่วไปได้ออกความเห็นเรื่องนี้

ในวันแสดงปาฐกถานั้น มีเพื่อนฝูงเอื้อเพื่อนำเครื่องอัดเสียงไปช่วยอัดให้เป็นการทุ่นแรงและทุ่นเวลาในการเขียนและการเตรียมที่จะพูด แล้วต่อมาก็ยังมีเพื่อนฝูงช่วยพิมพ์และเรียบเรียงบทความจากเครื่องอัดเสียงนั้น ขอขอบคุณผู้ช่วยเหลือไว้ทั่วกัน

บังเอิญในวันแสดงปาฐกถา ได้มีผู้แทนหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งนำเครื่องอัดเสียงจะไปอัดเหมือนกัน แต่ไม่ได้แจ้งให้ข้าพเจ้าหรือเจ้าหน้าที่ของธรรมศาสตร์ทราบ และได้ขออนุญาต

ข้าพเจ้าจึงขอย่าให้อัด เพราะถ้าอัดแล้วนำไปตีพิมพ์หนังสือพิมพ์รายวัน ก็จะทำให้สัญญาที่ข้าพเจ้าให้ไว้กับ “เมธิ” เสียไป ต่อมาปรากฏข่าวและการวิจารณ์ปาฐกถาของข้าพเจ้าในหน้าหนังสือพิมพ์นั้นถึง ๒ วันติดกัน แต่น่าเสียดายที่ข่าวนั้นคลาดเคลื่อนไปจากปาฐกถาในสาระสำคัญ และบทวิจารณ์ก็ได้เคลื่อนคลาดตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม หนังสือรายวันอีกหนึ่งฉบับ (สยามนิกร) นำข่าวไปลงโดยย่อ ได้ความดีและถูกต้อง

บทความที่นำมาเสนอต่อไปนี้ ตรงกับปาฐกถาเกือบทุกคำ ข้าพเจ้าได้แก้ไขเฉพาะสำนวนโวหารเล็กๆ น้อยๆ และได้เพิ่มหมายเหตุไว้เป็นฟุตโน้ต

ท่านสุภาพสตรี และท่านสุภาพบุรุษ

ชื่อของเรื่องที่ข้าพเจ้าจะพูดในวันนี้ คือ จุดหมายทางเศรษฐกิจ การที่ข้าพเจ้านำเรื่องนี้มาพูดก็เพราะเหตุว่าพวกเราในมหาวิทยาลัยนี้ และมหาวิทยาลัยอื่น ได้ศึกษาในทางเศรษฐกิจกันอยู่บ้าง การศึกษานี้ได้ศึกษาไปในรายละเอียดส่วนมาก เช่น ศึกษาว่าการผลิต การบริโภค การค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศ การเงินและการธนาคาร มีวิธีการอย่างไร ที่เรียกกันว่าหลักวิชาเศรษฐกิจ แต่เราอาจจะทอดทิ้งหัวใจสำคัญของเศรษฐศาสตร์คือเรื่อง จุดหมาย เราอาจจะไปหลงอยู่ในเรื่องที่ว่าอะไรที่เป็นวิชา แต่ไม่ได้คิดว่าเราเรียนวิชานี้ไปเพื่อทำอะไรเสมือนหนึ่งทหารหัดแต่วิธียิงวิธีกลยุทธ์ แต่หาทราบไม่ว่าเป้าที่จะยิง

อยู่ที่ไหน เพราะฉะนั้นจึงอยากจะนำมาเสนอในวันนี้เป็นข้อคิด
บางประการ เพื่อว่าเมื่อท่านทั้งหลายได้ฟังไปแล้วและนำไปคิด
อาจจะมีความเห็นขัดแย้งกับที่ข้าพเจ้าเสนอ ก็อยากจะได้ฟังความ
เห็นของท่านทั้งหลาย เพื่อประดับสติปัญญาทุกฝ่ายต่อไป

ขอออกตัวก่อนว่า วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ภาษาอังกฤษ
เรียกว่า “dull” ภาษาไทยจะแปลว่า “ด้าน” ก็เห็นจะได้ (รูปที่ “dull”
คือรูปที่ “ด้าน”) กล่าวคือ ไม่มีความสนุก ไม่เหมือนกับไปเที่ยว
เชียงใหม่^๖ เพราะฉะนั้นยิ่งนำเอาเรื่องเศรษฐกิจมาเป็นปาฐกถา
พิเศษในฤดูร้อนก็ยิ่งทำให้ “ด้าน” ยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึง
หนักใจอยู่ว่า อาจจะไม่สนองความต้องการของท่านไม่ได้เต็มที่ ไม่
เหมือนกับที่เราได้ยินทางวิทยุในบางครั้ง เมื่อร้านเสริมสวยร้าน
นั้นร้านนี้จัดดนตรีมาแสดง แล้วประกาศว่าขอให้ท่านผู้ฟังได้
ชื่นอารมณ์พร้อมกับลมโซยในฤดูร้อน ปาฐกถาพิเศษเรื่อง
เศรษฐกิจนี้เห็นจะกลัวคล้ายกับลมโซยในฤดูร้อนอยากเต็มที่ เพราะ
ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงหาทางออกอยู่ทางหนึ่ง คือว่าจะพยายามกล่าว
ถึงเศรษฐกิจให้น้อยที่สุดที่จะน้อยได้ เหมือนกับนักศึกษาใน
มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งเข้าไปนั่งเขียนคำตอบข้อสอบ ผู้สอบได้
เขาออกให้เรียงความเรื่อง การออกธนบัตร นักศึกษาผู้นั้นก็คงจะ
เหมือนนักศึกษารวมศาสตร์หลายคนที่ไม่ได้อ่านหนังสือไป
นั่งสอบแล้วแต่บุญแต่กรรม หรืออ่านหนังสือแต่เพียงบางข้อ แ
เขียนคำตอบไว้ว่าดังนี้ “ปัญหาคือการออกธนบัตร ธนบัตรนั้นเอา
ไปชำระหนี้ หนี้ที่สำคัญที่สุดคือค่าจ้างแรงงาน ค่าจ้างแรงงานนั้น
ศาลมากซ์เขียนไว้ว่านายทุนมักจะให้น้อย เพราะฉะนั้นคำตอบใน

ต่อไปนี้จะเขียนเรื่อง ลัทธิเศรษฐกิจของคาลมาร์ท...” ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าคุณศึกษานักศึกษานั้นได้คะแนนเท่าใด แต่ข้าพเจ้าจะขออนุญาตทำเช่นนั้นบ้าง เพราะว่าจุดมุ่งหมายสำคัญของเศรษฐกิจก็เปรียบเสมือนหนึ่งรากฐาน หรือรากมูลของเศรษฐกิจ หรือจะเรียกกันว่า มูลบทของเศรษฐกิจก็ได้ และมูลบทเศรษฐกิจนี้คล้ายๆ กับคำว่า มูลบทบรรพกิจ ซึ่งเมื่อเด็กๆ เคยได้ยินอยู่ เพราะฉะนั้นจะขอเอา มูลบทบรรพกิจ มาอ่านให้ท่านฟัง

มูลบทบรรพกิจนี้ท่านที่เป็นนักศึกษาเด็กๆ คงจะไม่ค่อยรู้จัก เพราะเขียนเมื่อ ๘๐ ปีที่แล้วมา หลวงสารประเสริฐ ชื่อน้อย ภายหลังเป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นผู้ได้เรียบเรียง และในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงอนุญาตให้ใช้ได้สำหรับกุลบุตรกุลธิดา ถึงแม้ว่าพวกเราบางคนอาจจะไม่ได้เรียนไม่ได้รู้เรื่องมูลบทบรรพกิจ แต่คงจะเคยทราบว่า ในมูลบทบรรพกิจนี้มีตอนหนึ่งว่า

“ก.ข.ก กกว่าเวียน หนูหนูน้อยค่อยเพียร อ่านเขียนผสมกมเกย ระวังตัวกลัวครุหนูเอ๋ย ไม่เรียวเจียวเหวย กูเคยขีดหลาบ ขวาบเขี้ยว หันหวดปัดแสบแปลบเสียว หยิกซ้ำซ้ำเขี้ยว อย่าเที่ยวเล่นหลงจงจำ” ในสมัยการศึกษาสมัยหน้าเวลาข้าพเจ้าจะเข้าห้องเรียน จะอ่านบทนี้เห็นจะดี แล้วขอให้จำไว้ว่าเมื่อสมัยก่อนนอกจากนักเรียนจะโดนไม้เรียวแล้วยังโดนหยิกอีกด้วย

ในมูลบทบรรพกิจที่เวลานี้ มีเรื่องทีพอจะเกี่ยวกับเศรษฐกิจบ้าง เพราะฉะนั้นจะขออนุญาตอ่านที่อาจารย์เก่าๆ” เขียนไว้ จะขอชี้ให้นักศึกษาเห็นว่าที่ท่านแต่งไว้ั้นแต่งด้วยความสามารถมาก

ขอให้สังเกตดูจะเห็นได้ว่าแม่แต่ในแม่ ก กา ซึ่งเขียนสำหรับนักเรียน
 แรกหัดอ่านและไม่ได้ใช้คำที่มีตัวสกดเลย ท่านก็ยังร้อยกรองเป็นคำ
 กลอนอย่างไรเพราะและได้ความดี คำกลอนตอนนี้ขึ้นต้นว่า

“สระอุจะขอไหว้พระศรีไตรสระระณา พ่อแม่และครูบา
 เทวดาในราศี ข้าพเจ้าเอา ก ข เข้ามาต่อ ก กา มี แก้วไขในเท่านี้
 ดีไม่ด้อย่าตรีชา

จะรำคำต่อไป พอล้อใจกุมารา ธรณีมี่ราชา เจ้าพาราสา
 วะถิ ชื่อพระไชยสุริยา มีสุตาคมะเหษี ชื่อว่าสุมาลี อยู่บุรีไม่มีไทย
 ข้าเฝ้าเหล่าเสนา มีกิริยาอะฉาไสย พ่อค้ำมาแต่ไกล ได้อาไศยใน
 พารา ไพรฟ้าประชาชี เขาบุรีก็ปรีดา ทำไรเขาไถนา ได้เข้าปลาแล
 สาลี (นี่เศรษฐิกิจเจริญ) อยู่มาหนูข้าเฝ้า ก็หาเยาวะนารี ที่หน้า
 ตาดี ๆ ทำมโหรีที่เคหา ค่ำเข้าเฝ้าสี่ขอ เข้าแต่หอลลอกามา หาได้ให้
 กิริยา โลภพาให้บ้าใจ ไม่จำคำพระเจ้า เหนไปเข้าภาษาไสย
 (ธรรมศาสตร์ดีกว่าไสยศาสตร์) ถือดีมีข้าไทย ข้อแต่ไพร่ใส่ชื่อคา
 คะดีที่มีคู่ คือโก่หนูเจ้าสุภา ใครเอาเข้าปลามา ให้สุภาดีกว่าดี ที่แพ้
 แก้วชนะ ไม่ถือพระประเวณี ขี้ขี้ก็ได้ดี ไล่ดำดีมีอาญา ที่ชื่อถือ
 พระเจ้า ว่าโง่งเงาเต่าปูปลา ผู้เฒ่าเหล่าเมธาว่าใบ้ำสาระยา ภิกษุ
 สมณะ เล่าก็ละพระสะระรัมย์ คาถาลำนำ ไปเร่รำทำเจโก ไม่จำ
 คำผู้ใหญ่ ศีรษะไม้ใจโยโส ที่ดีมีอะไซ ข้าขอโมทนาไป พาราสา
 วะถิ ใครไม่มีปราณีใคร ดุเดือดอแต่ใจ ที่ใครได้ใส่เอาพอ ผู้ที่มี
 ฝีมือ ทำดุคือไม่ซื่อขอ ไล่คว่ำผ้าที่คอ อะไรล่อก็เอาไป ข้าเฝ้า
 เหล่าเสนา มิได้ว่าหนูข้าไทย ถือน้ำรำเข้าไป แต่น้ำใจไม่นำพา
 หาได้ใครหาเอา ไพรฟ้าเศร้ายเปล่าอุรา ผู้ที่มีอาญา ไล่ตีดำไม่ปราณี

ผีป่ามากระทำ มະระณะกำม์ซาบุรี น้ำป่าเข้าธานี ก็ไม่มีที่
อาไศย ข้าเฝ้าเหล่าเสนาหนีไปหาพาราไกล ชีบาล่าลี้ไป
“ไม่มีใครในธานี”

จะอ่านมากก็กลัวจะหมดเวลา ขอเล่าต่อไปว่าพระไชยสุริยา
เมื่อบ้านเมืองเกิดเรื่องก็ทำให้ดินฟ้าอากาศวิปริต น้ำป่าเข้าเมือง ไม่
มีที่อาศัย จึงต้องพาพระมเหสีไปในสำเภา แล้วเกิดมีลมสลาตันมา
เรือแตกต้องไปอยู่เกาะ แล้วเลยไปเริ่มจำศีลกัน ณ ที่นั้น
เรื่องยังมีอีกมากท่านทั้งหลายไปอ่านเอาเองก็แล้วกัน มีเรื่องที่ได้ๆ
อ่านแล้วไม่เข้าใจ ผู้ใหญ่อ่านแล้วเข้าใจก็มี จนกระทั่งสุดท้ายพระไชย
สุริยาได้รับพระธรรมจากพระพุทธเจ้าจึงได้สำเร็จอรหันต์ ตอนที่
รับพระธรรมนั้นคำกลอนว่าดังนี้ “ขึ้นกมสมเด็จจอมอารย เอ็นดู
ภูบาล ผู้ผ่านพาราสาวะถี ชื่อตรงหลงเล่ห์เสณี กลอกกลับอัปรีย
บุรีจึงลุ่มจมไป ประโยชน์จะโปรดภูวนัย นิ่งนั่งตั้งใจ เลื่อมใสสำเร็จ
เมตตา เปล่งเสียงเพียงพินอินทรา บอกข้อมรณา คงมาวันหนึ่ง
ถึงตน เบียดเบียฬเสียดล่อฉ้อฉล บาปกรรมนำตน ไปทนทุกข์นับ
กับปีกัลปี (ถ้าทำไม่ดีก็ตกนรก) เมตตากรุณาสามัญ จะได้ไป
สวรรค์ เป็นสุขทุกวันพรรษา สมบัติสัตย์มนุษยครุฑา กลอกกลับ
อัปรา เทวสมบัติชัชวาลย์”

ผลสุดท้ายพระไชยสุริยาเมื่อทรงธรรมแล้วก็ได้รับความสุข
เรื่องที่อาจารย์เก่าๆเขียนไว้ให้เด็กอ่านมีเพียงเท่านี้

ที่นี้มันเข้าอะไรกับเรื่องเศรษฐกิจของเรา ข้าพเจ้าได้เสนอ
ไว้แต่แรกว่า ถ้า “มีกิริยาอะฉาไสย พ่อค้ามาแต่ไกล ได้อาไศยใน

พาราไฟร์ฟ้าประชาชี เขาบุรีก็ปรีดา ทำไรเขาไถนา ได้เข้าปลาแล
 สาลี" ทำให้เศรษฐกิจรุ่งเรือง บ้านเมืองสงบเรียบร้อยไม่มีการเบียด
 เบียดพียงซึ่งกันและกัน นี่ก็พอจะจับได้อีกข้อหนึ่งว่าจุดมุ่งหมายทาง
 เศรษฐกิจที่เราจะว่านี้

๑. เป็นจุดมุ่งหมายที่ใช้ไม่ได้สำหรับเศรษฐกิจเอกชน เป็นจุด
 มหายในทางเศรษฐกิจของมหาชน กล่าวคือ ของประชาชนทั้งบ้าน
 ทั้งเมือง

๒. เป็นเพียงส่วนหนึ่งของจุดมุ่งหมายของชีวิตแม้เศรษฐกิจจะ
 ดีเท่าใดก็ตาม ถ้าไม่มีศีลธรรม ถ้าไม่มีความสงบเรียบร้อย บ้านเมือง
 จะเจริญไม่ได้

จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจจะเป็นจุดหมายที่สำคัญสำหรับ
 ชีวิตเพียงใดนั้น ก็แล้วแต่จะพิจารณากัน แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า
 ถ้าเศรษฐกิจไม่ดีแล้ว จุดมุ่งหมายอย่างอื่นก็คงเหลวไปด้วย เพราะ
 เหตุว่าเราเป็นมนุษย์ปุถุชน ตราบใดที่ยังจะต้องรับประทานอาหาร
 ต้องได้รับความสำราญในทางอื่น ต้องการยาสำหรับป้องกันรักษา
 โรค เศรษฐกิจย่อมเป็นเรื่องที่สำคัญอยู่ แต่อย่าไปหลงว่าเศรษฐกิจ
 เป็นเดียวที่สำคัญ จุดมุ่งหมายในทางเศรษฐกิจนั้นข้าพเจ้าพอจะจับ
 ได้จากมูลบทบรรพกิจมีอยู่ ๓ ประการ

ประการที่หนึ่ง จะต้องให้บ้านเมืองเจริญในทางวัตถุ และ
 เครื่องอุปโภคบริโภคที่ประชาชนต้องการ หรือพูดอย่างในภาษาศัพท์
 ใหม่คือ จะต้องยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนส่วนรวม
 ให้สูงขึ้น มาตรฐานการครองชีพของประชาชนนี้ ก็เกี่ยวกับความ

พึงพอใจของมนุษย์ ไม่ใช่ที่เราจะทำได้ช้ามาแล้วมากเท่าใด แต่ถ้าประชาชนเราไม่ต้องการก็ไม่ได้ได้รับความพึงพอใจ เมื่อไม่ได้รับความพึงพอใจ มาตรฐานการครองชีพก็สูงขึ้นไม่ได้ ขอบข่ายความข้อนี้ออกไปอีกหน่อย มนุษย์ที่ประกอบขึ้นเป็นประเทศ ไม่ได้มีชีวิตอยู่แต่ในปีสองปี เพราะฉะนั้นการยกมาตรฐานการครองชีพที่กล่าวนี้จะต้องดูให้ยืดออกไปด้วย กล่าวคือ ไม่ใช่แต่ว่าจะให้ประชาชนมีเครื่องอุปโภคบริโภคที่ตนพึงพอใจ สำหรับในกาลปัจจุบัน จำเป็นจะต้องดูเลยออกไปถึงในกาลอนาคต ถ้าเราพยายามจะได้รับ มาตรฐานการครองชีพสูงในวันนี้โดยจะเสียมเสียในวันข้างหน้า เราก็ยอมจะไม่ทำ ตรงกันข้ามถ้าเราจะต้องเสียสละมาตรฐานการครองชีพในวันนี้บ้าง เพื่อจะได้มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้นเจริญขึ้นเรื่อยๆ ไปในวันข้างหน้า เราก็คงจะยอมเสียสละกัน นี่ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่องหนึ่ง คือหมายความว่าจุดมุ่งหมายมีอยู่ว่า จะต้องให้มีความพึงพอใจให้มากที่สุดที่จะมากได้ โดยคิดถึงอนาคต

ความพึงใจนี้ไม่ใช่แต่จะใช้กับเครื่องอุปโภคบริโภคนั้น สิ่งที่จะทำความพึงพอใจให้มาตรฐานการครองชีพของมนุษย์สูงขึ้นนั้น ไม่ใช่เป็นแต่สิ่งที่เป็นวัตถุ สิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่มนุษย์เราพึงจะมารู้สึกกันเวลานี้ แต่ไม่รู้รู้สึกกันโดยทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งในประเทศตะวันตก ก็คือการพักผ่อนหย่อนอารมณ์ การที่ไม่ต้องไปทำงาน การที่จะสามารถนอนอยู่ได้ต้นไม้ แล้วไม่ต้องไปนึกถึงงานอะไรต่างๆ เวลาว่างงานเช่นนั้นไม่ใช่เวลาว่างงานชนิดที่อยากทำงาน

แล้วไม่ได้ไปทำงาน เวลาว่างงานเช่นนั้นถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในมาตรฐานการครองชีพ ที่ข้าพเจ้านำเรื่องนี้อาจจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องตื้นๆ มาพูดก็เพราะเหตุว่าได้เคยได้ยินคนเป็นทุกข์เป็นร้อนว่า ชาวนาของเราทำนาแต่เพียงปีละหนึ่งฤดู เสร็จแล้วไม่ทำอะไรกัน มีเวลาว่างงานอยู่ได้นานๆ จึงทำให้ชาวนาเหล่านั้นต้องอยู่เรื้อนไม่กระบอกฝาชัดและตลอดมา สำหรับข้าพเจ้าเองรู้สึกว่า トラบโดที่ชาวนาของเราเลือกที่จะไม่ทำงาน คือทำงานปีหนึ่ง ได้เท่านั้นเท่านั้นฤดูแล้ว ได้เท่านั้นเท่านั้นเดือนแล้วก็พอ แล้วไปหยุดไม่ได้ทำอะไรเพราะว่าเขาต้องการที่จะไปทำบุญตักบาตรบ้าง อยากรจะนอนพักเฉยๆบ้าง นั่นก็เป็นเรื่องที่เขาจะเลือกเอา จะไปเคี้ยวเข็ญเขาทำไม่ว่าให้เขาไปปลุกสิ่งนั้นสิ่งนี้ ในเมื่อเขาต้องการความสบายโดยไม่ต้องการจะซีรถยนต์^๔ แต่แน่ละข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยในการที่ชาวนาเมื่อมีเวลาว่างแล้วนำเอาเวลานั้นไปเล่นการพนัน อย่างนั้นไม่ได้พักผ่อน ได้เฟลิดเฟลินบ้างแต่ไม่ได้พักผ่อน รู้สึกว่าจะขัดกับการครองชีพที่ดี

สรุปก็คือ จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจประการที่หนึ่งนี้ได้แก่ความสามารถดำรงชีพโดยหาเวลาพักผ่อนอย่างพึงพอใจได้ โดยคิดถึงอนาคตด้วย

ในการที่จะยกมาตรฐานการครองชีพให้สูงนั้นจะยกให้ทั่วกันทุกคนย่อมทำได้ยาก บางคนก็ยกได้มาก บางคนก็ยกได้น้อย และยิ่งถ้าเปิดการอนุญาตให้หากินกันได้ตามเสรีแล้ว ย่อมจะมีการเบียดเบียพิซึ่งกันและกันบ้างเป็นธรรมดา ผู้ที่สามารถเอากำไรมากก็อาจจะตักเอาจ้วงเอา ทั้งนี้อาจจะทำให้คนสามารถที่จะมีกำไร

มากขาดทุนมาก และมีหน้าซ้ำอาจจะทำให้มาตรฐานการครองชีพของบางคนลดต่ำลงมาก็เป็นได้ เพราะฉะนั้นเมื่อเพิ่งถึงประชาชนทั่วไปแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าจุดที่สองควรจะเป็นดังนี้ คือ จะต้องมีการเฉลี่ยโภคทรัพย์ที่ได้มานั้นให้แก่หมู่ชน โดยทั่ว ๆ ไปคือ พยายามให้มีการเหลื่อมล้ำกันน้อยที่สุดที่จะทำได้ ข้าพเจ้าพูดประโยคนี้นี้ยาว เพราะไม่อยากจะเข้าใจผิดว่า จุดมุ่งหมายอันนี้มีสีแดง ขอซ้ำอีกทีว่า พยายามเฉลี่ยโภคทรัพย์ที่ได้มา ให้แก่หมู่ชนโดยพยายามให้มีการเหลื่อมล้ำกันน้อยที่สุดที่จะทำได้ ไม่ใช่ให้เท่ากันหมด บางคนทำงานได้มากก็อยากได้รางวัลมาก บางคนทำงานได้น้อยก็ได้รางวัลน้อย การเหลื่อมล้ำต่ำสูงย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา แต่อย่าให้เหลื่อมล้ำกันมากนัก เพราะว่าถ้าเหลื่อมล้ำมากแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยาก ไม่เพราะแต่ในทางเศรษฐกิจเท่านั้น จะทำให้เกิดความยุ่งยากในทางการเมืองด้วย เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าจุดมุ่งหมายข้อสองนี้เป็นจุดหมายที่สำคัญ

ประการที่สาม ต่อไปก็คือ การที่บ้านเมืองเราและบ้านเมืองอื่น ๆ ในปัจจุบันนี้เจริญเติบโตขึ้นมาด้วยการขยายงาน การลงทุน ฯลฯ ย่อมทำให้เกิดโรคเศรษฐกิจขึ้นอย่างหนึ่ง คือในบางเวลาเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองมาก แต่พอรุ่งเรืองจนสุดขีดแล้ว เศรษฐกิจกลับตกต่ำลงไป เมื่อเวลาที่เศรษฐกิจรุ่งเรืองนั้นพ่อค้าได้กำไรมาก มีการลงทุนมาก ค่าจ้าง ค่าแรงแพง คนทำงานกันเต็ม คนว่างงานน้อย ดอกเบี้ยแพง ราคาของแพง แต่คนส่วนมากรู้สึกสบาย ในเวลาที่เศรษฐกิจเจริญสุดขีดแล้วเกิดตกต่ำลงมา การลงทุนต้องขาดทุน พ่อค้าวานิชขาดทุนไปตามๆกัน ต้องเอากรรมกรออก

ค่าจ้างแรงงานต่ำ คนงานว่างงานมาก ดอกเบี้ยต่ำ ราคาสินค้าต่ำ ในเวลานั้นความเดือดร้อนมีมาก ถ้าจะถามท่านทั้งหลายว่า สำหรับตัวท่านเองนั้น วันหนึ่งจะให้เงิน ๑ ล้าน แล้วรุ่งขึ้น ๑ ล้านนั้นหายไปหมด ต้องไปหางานทำ แล้วไปหางานไม่ได้เป็นเช่นนั้น สลับกัน หรือมี ๑ ล้าน ๓ เดือน แล้วหางานทำไม่ได้ ต้องอดอยาก ๓ เดือน ท่านจะรู้สึกเป็นอย่างไร สำหรับข้าพเจ้าไม่รู้สึกลอยได้ ลอยจะได้เงินเพียงพอประมาณเดือนละไม่กี่พันบาท แต่ขอให้หมดไป จะชอบมากกว่า ไม่อยากได้ ๑ ล้าน แล้วไม่อยากได้ ตอนที่ไม่มีเงินเลย แน่ละถ้าได้ ๑ ล้านมาตลอดเวลาก็ดี แต่เหตุการณ์ในทางเศรษฐกิจเช่นว่านั้นเกิดมีอยู่เสมอ ที่ท่านก็คงจะทราบดีแล้ว เช่นนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นต้นมา เศรษฐกิจสลับกันเช่นนี้ เป็นอย่างที่เราจะเรียกว่าวัฏจักร คือเป็นวงไป ๙ ปี วงละ ๙ ปี หมายความว่า มีเศรษฐกิจรุ่งเรือง ประมาณ ๓ ปี แล้วก็พอลานกลาง ๓ ปี ตกต่ำ ๓ ปี แล้วก็ไปรุ่งเรื่องใหม่ เป็นเช่นนี้ อยู่เสมอ ตกต่ำเมื่อเลิกสงครามใหม่ๆ คือ ค.ศ. ๑๙๒๑-๒๒ แล้วไปเจริญจนถึงขีดสุดเมื่อ ๑๙๒๙ แล้วไปตกต่ำนับตั้งแต่ ๑๙๒๙-๓๐-๓๑-๓๒ แล้วก็มาเจริญ ๑๙๓๓-๓๔ แล้วเจริญขึ้นมาจนสุดขีดเมื่อ ๑๙๓๗ หลังจาก ๑๙๓๗ กำลังทำท่าจะตกต่ำแต่ฮิตเลอร์ช่วยไว้ เกิดสงครามขึ้นจึงทำให้ไม่เกิดตกต่ำ พอเลิกสงครามแล้วทำท่าจะตกต่ำไปอีก อเมริกาได้คิดการที่จะช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ จึงทำให้บรรเทาไว้ได้บ้าง พอต่อมาเกิดสงครามเกาหลี เศรษฐกิจรุ่งเรืองไปอีก แต่รุ่งเรื่องอย่างนั้นเราก็คงไม่ชอบกัน อยากรู้ก็ตาม สำหรับประเทศไทยการค้าขาย ดีบุก และข้าวได้ผลดี

จนกระทั่งมาตกต่ำเมื่อปีกลาย จนถึงปีนี้ก็ยังต่ำอยู่ฉะนั้นจุดมุ่งหมายในข้อ ๓ นี้ก็คือ พยายามกำจัดความตกต่ำและความขึ้นสูงเหล่านี้ให้หมดสิ้นไป(แต่ในข้อนี้ แม้นักเศรษฐศาสตร์ที่ดีที่สุดในโลกก็ยังไม่กล้ารับรอง) อย่างไรก็ตาม ถ้าไม่สามารถกำจัดให้หมดสิ้นไปได้ ก็ควรพยายามบรรเทาให้น้อยลง สรุปก็คือ ต้องการให้ความเจริญก้าวหน้าในมาตรฐานการครองชีพเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ไม่ให้ขึ้นให้ลงรุนแรงนัก

สรุปแล้ว ในความเห็นของข้าพเจ้า จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ ๓ ข้อนี้คือ

๑. ยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนส่วนรวมให้สูงขึ้น โดยคำนึงถึงอนาคตและคำนึงถึงความต้องการที่จะได้รับความเพลิดเพลินในเวลาว่าง

๒. เฉลี่ยโภคทรัพย์ที่ได้มาให้แก่หมู่ชน โดยพยายามให้มีการเหลื่อมล้ำกันน้อยที่สุดที่จะทำได้

๓. ให้เศรษฐกิจเจริญก้าวหน้าไปโดยไม่ขึ้นสูงและไม่ตกต่ำเกินไปนัก

พูดมาเพียงเท่านี้ข้าพเจ้าคงจะถอนตัวลงจากที่นี่ได้ว่า ทำหน้าที่ให้ท่านเสร็จแล้ว หัวข้อเรื่องว่า จุดมุ่งหมายก็ให้จุดมุ่งหมายไปแล้ว ๓ ข้อ แต่ท่านนักศึกษาผู้มีความอุตสาหะพยายามก็คงจะไม่หายข้องใจว่า เราจะทำอย่างไรเพื่อไปหาจุดนั้น หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อเล็งเห็นผลที่อยากจะได้แล้ว มรรคนั้นอยู่ที่ไหน

ขอเสนอข่าวย่อๆดังนี้ว่า ที่จะทำให้เกิดความมุ่งหมายตาม

ข้อ ๑ นั้น ต้องอาศัยเอกชนในประเทศนั้นเองกระทำให้เกิดขึ้น
 ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แต่ตอนต้นแล้วว่า วรรณศาสตร์ดีกว่าไสยศาสตร์
 อย่าไปหลงเชื่อในทางไสยศาสตร์ ว่า นักเศรษฐกิจคนนั้นคนนี้จะ
 สามารถทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้นได้โดยที่คนอื่นไม่ต้องทำอะไรเลย
 นักเศรษฐกิจเช่นนั้นจอมปลอม รับว่าได้ แต่ทำไม่ได้
 ถ้าประชาชนไม่ทำกันเอง เหมือนหนึ่งคนไข้ไม่รักษาตัวของตัวเอง
 จะไปนึกว่าหมอ พยายามจะมารักษาตนอยู่เสมอนั้นทำไม่ได้ นอก
 ไปจากนั้นขอเสนอความเห็นอีกข้อหนึ่งว่า ถ้าประชาชนไม่พยายาม
 ที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของตน โดยการทำงานโดยสมควร
 แล้ว แม้รัฐบาลจะพยายามกระทำเพียงโดยอ้อมช่วยได้ยาก จึงขอ
 อ้างตัวอย่างคำพูดของประธานาธิบดีไอเซนเฮาว์ ในการเสนอ
 รายงานเศรษฐกิจประจำปี ปีนี้เอง ต่อประชาชนในอเมริกาว่า หน้าที่
 ของรัฐบาลในทางเศรษฐกิจมีอยู่ว่าจะต้องทำให้เกิดความแวดล้อม
 (Environment หรือที่ภาษาสมัยใหม่ว่าบรรยากาศ) ในประเทศ ให้
 ประชาชนสามารถที่จะประกอบสัมมาชีวะให้เจริญขึ้นได้*๕ พูดกัน
 อย่างง่ายก็คือว่า รัฐบาลจะช่วยราษฎรในเรื่องนี้ ก็โดยพยายามทำ
 ให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยพยายามส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อ
 ใจว่าจะไม่มีใครรังแกราษฎรในเวลาที่ทำงาน พยายามไม่ให้
 เหมือนกับในเรื่องมูลบทบรรพกิจที่ได้กล่าวเมื่อกี้ว่า “ชี้ออกก็ได้ดี”
 หรือที่ว่า “ถือดีมีข้าไทย ข้อแต่ไพร่ใส่ชื่อคา” หรืออีกตอนหนึ่งของ
 มูลบทบรรพกิจว่า กาลกิณี ๔ ประการมีดังนี้ “ประกอบชอบเป็น
 ผิด กลับจิตผิดโบราณ สามัญอันธพาล ผลาญคนชื่อถือสัตย์ธรรม
 ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพอมัน ส่อเสียดเบียดเบียพิกัน ลอบ

ฆ่าฟันคือตัณหา” ถ้าทำเช่นนี้ย่อมขัดขวางในทางที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชน รัฐบาลมีหน้าที่อีกประการหนึ่งคือ จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และความสามารถที่จะทำให้การลงทุนของประชาชนเองนั้นได้ผลเจริญดี เพราะฉะนั้นตราบใดที่ประชาชนได้รับความส่งเสริมในด้านการศึกษาและในด้านการที่จะใช้วิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ ตราบนั้นราษฎรจะยกมาตรฐานการครองชีพของตนได้ และตราบใดที่ราษฎรแน่ใจว่ารัฐบาล หรือบุคคลในรัฐบาลมีความซื่อสัตย์สุจริตมีความพยายามที่จะไม่ให้เกิดการ “ส่อเสียดเบียดเบียนกัน” เกิดขึ้น ราษฎรจะได้ประกอบอาชีพได้โดยสะดวก

มีผู้เป็นห่วงว่าถ้ารัฐบาลจะทำเพียงเท่านั้นจะพอหรือ ประเทศเราเป็นประเทศที่ไม่ก้าวหน้า ถ้ารัฐบาลไม่ลงมือทำแล้ว เศรษฐกิจที่อยู่ในมือของชาวต่างประเทศจะคงอยู่ในมือของชาวต่างประเทศต่อไป ผู้ที่มีความเห็นเช่นนี้ สมมุติอยู่ข้อหนึ่งว่า ถ้ารัฐบาลทำอะไรแล้วจะต้องทำได้ดีกว่าคนอื่น ถ้าข้อสมมุติอันนี้เป็นจริง ข้าพเจ้าก็เห็นด้วย ๑๐๐ % ว่ารัฐบาลควรจะทำสิ่งต่างๆ แต่ถ้ามาเพ่งเล็งดูถึงการกระทำในทางเศรษฐกิจของรัฐบาลทั่วโลกแล้วจะเห็นว่าไม่ใช่แต่เฉพาะในประเทศใดประเทศหนึ่ง การกระทำของรัฐบาลในทางเศรษฐกิจนั้นมีทางพลาดได้มาก เพราะเหตุว่ารัฐบาลมีอำนาจเต็มที่ มีอภิสิทธิ์เต็มที่ ที่จะกระทำการสิ่งนั้นสิ่งนี้โดยไม่มีผู้แข่งขันได้ และระบอบงานของ รัฐบาล นั้นเป็นระบอบในทางที่จะปกครองคนมากกว่าที่จะเป็นระบอบในทางที่จะทำการค้าหรือรัฐพาณิชย์ ในประเทศอังกฤษ เมื่อการรัฐพาณิชย์เจริญมากขึ้น

เศรษฐกิจ ก็ย่อมจะต้องเสื่อมลงบ้าง เพราะเหตุว่าความซักซ้า การดำเนินงานชนิดที่ขาดสมรรถภาพไปบ้างย่อมมีผลร้ายแก่ มาตรฐานการครองชีพบ้าง ในประเทศรัสเซียสมัยบอลเชวิกนี้ ครั้งหนึ่ง รัฐบาลพยายามที่จะทำนาทั่วประเทศ ประเทศรัสเซียประสบผลร้ายจนกระทั่งต้องเลิกล้มความคิดอันนั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม รัฐบาลลองทำการค้าต่างๆและการอุตสาหกรรมต่างๆอยู่และทำได้ เป็นผลสำเร็จบ้างโดยต้องใช้วิธีบีบบังคับ ใช้อำนาจข่มขู่ราษฎร แต่ที่จำเป็นจะต้องข่มขู่ราษฎรนั้น ก็เพราะเหตุว่ารัสเซียต้องการลงทุนมาก เพราะฉะนั้นเมื่อจะเอาทรัพย์สินไปลงทุนแล้ว ประชาชนในปัจจุบันก็ย่อมได้รับผลร้าย คือมาตรฐานการครองชีพต้องตกต่ำลง เมื่อตกต่ำลงประชาชนก็ย่อมจะไม่พึงพอใจ เมื่อไม่พึงพอใจก็จะ เกิดวิธีเดียว คือรัฐบาลใช้อำนาจมากในทางการเมืองเป็นการ เผด็จการ ข้าพเจ้ายกตัวอย่างเพียงสองแห่งแล้วก็คงจะพอแล้ว

สำหรับในจุดหมายทางเศรษฐกิจข้อ ๒ และ ๓ กล่าวคือ เฉลี่ยทรัพย์สินไม่ให้เหลื่อมล้ำกันมากนัก และทำให้ความเจริญก้าวหน้าขึ้นไปอย่างสม่ำเสมอ นั้น จะให้ราษฎรทำแต่ฝ่ายเดียวนั้น ย่อมจะเกิดผลร้าย รัฐบาลมีหน้าที่ มีอำนาจ และมีเครื่องมือที่จะสามารถปิดปากไม่ให้ทรัพย์สินที่ได้มาในประเทศนั้นแบ่งกันอย่างเหลื่อมล้ำต่ำสูงมาก และมีความสามารถที่จะทำให้ เศรษฐกิจ ก้าวหน้าไปโดยไม่สม่ำเสมอ วิธีเฉลี่ยโภคทรัพย์ดังกล่าวในจุดมุ่งหมาย ข้อที่ ๒ คือการเฉลี่ยโดยนโยบายภาษีอากร รัฐบาล เก็บเงินจาก คนที่ร่ำรวยมากนำมาแบ่งให้แก่คนที่ร่ำรวยน้อย นำมาแบ่งให้คนที่ไม่มีอันจะกินนั้นมีมาตรฐานชนิดที่พอใช้ได้ ความเดือดร้อนก็จะ

ได้น้อยลง ความพึงพอใจของประเทศทั้งประเทศจะได้อัปสูงขึ้น
นี่เป็นวิธีที่จะนำไปสู่จุดหมายข้อที่ ๒ คือการเฉลี่ยโภคทรัพย์^๖

ในการนำไปสู่จุดหมายข้อที่ ๓ นั้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า
รัฐบาลสามารถที่จะดำเนินนโยบายทางการเงิน และการ
งบประมาณให้แก่เศรษฐกิจลุ่มๆตอนๆได้ กล่าวโดยย่อ ในเวลา
ที่เศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง รัฐบาลควรที่จะตั้งงบประมาณให้รายได้
สูงและรายจ่ายต่ำ มีผลดีคือราษฎรไม่เดือดร้อนนัก เพราะราษฎร
มีรายได้มาก และในเวลานั้นรัฐบาลควรจ่ายออกไปต่ำ เพื่อจะให้
มีรายได้เกินกว่ารายจ่าย เงินในท้องตลาดหรือในประเทศที่หมุน
เวียนกันอยู่นั้นจะได้น้อย เศรษฐกิจก็จะไม่เพิ่มสูงขึ้นมากมายนัก
และเงินที่รัฐบาลเก็บมานั้น รัฐบาลย่อมสามารถจะนำมาใช้ได้
หนุ่ราษฎรในเวลาทีเศรษฐกิจถึงตอนที่ลุ่มหมายควมาว่าตอนที่
เศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลจะได้สามารถจ่ายออกไปเกินกว่าที่จะดึงดูด
จากราษฎรมา ถ้ารัฐบาลจ่ายเงินออกไปให้แก่ราษฎรมากกว่า
ที่รับมา ราษฎรก็จะได้มีเงินมากขึ้น และเมื่อราษฎรมีเงินมากขึ้นก็
จะได้จับจ่ายใช้สอยกันได้มาก ย่อมจะทำให้ประเทศมีอำนาจซื้อ
มากขึ้น ทำให้การค้าฟื้นฟู่ขึ้นได้

ข้าพเจ้าเสียใจทีไม่มีเวลาพูดให้มากกว่านี้ แต่พอจะสรุป
ได้ว่า สำหรับในการที่จะนำประเทศไปสู่จุดมุ่งหมายที่ ๑ นั้น
รัฐบาลไม่พึงที่จะทำอะไรมากมายนัก ควรจะปล่อยให้ราษฎรทำ
ควรส่งเสริมให้ราษฎรทำมากกว่าที่ รัฐบาลจะทำเอง ข้อส่งเสริม
ก็คือทำให้ราษฎรสามารถที่จะผลิตสินค้าและบริการที่ราษฎร ต้อง
การนั้นให้ได้มากที่สุดที่จะมากได้ และพยายามส่งเสริมให้ราษฎร

ออมทรัพย์ เอาไปลงทุนสำหรับความเจริญในทางเศรษฐกิจ ใน
 ภายภาคหน้า วิธีการที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายข้อ ๒ และ ๓ นั้น
 รัฐบาลทำได้มาก และมีหน้าที่ที่จะทำได้มาก สำหรับที่จะเฉลี่ย
 โภคทรัพย์ในหมู่ประชาชนให้เหลื่อมล้ำต่ำสูงกันน้อยลงนั้น ควรจะ
 ให้วิธีภาษีอากร สำหรับที่จะทำให้การก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ
 ของประเทศเป็นไปโดยทางสม่ำเสมอ จะทำได้โดยใช้นโยบายการ
 เงินการธนาคารและการงบประมาณ สำหรับรายละเอียดที่จะทำ
 อย่างไรนั้น ได้กล่าวมาในขั้นต้นแล้วว่านักศึกษาในทางเศรษฐกิจ
 ได้เรียนรายละเอียดอยู่ เพราะฉะนั้นจึงของดไม่กล่าวในที่นี้

อนึ่ง อยากจะเสนอให้ท่านฟังก่อนจบว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่
 เราจะทำให้ไปสู่จุดมุ่งหมายในทางเศรษฐกิจนี้ เราจำเป็นที่จะต้อง
 ใช้หลักใหญ่ๆ อย่างน้อย ๓ ประการ

ประการที่หนึ่ง จะต้องมึหลักวิชาที่ดี ที่ว่าหลักวิชาที่ดีอยาก
 จะย้ายสักหน่อย ประชาชนในประเทศไทย ซึ่งมีประมาณเกือบ ๒๐
 ล้าน แทบจะพูดได้ว่าทุกคนรู้เศรษฐกิจในเรื่องส่วนตัวของตัวเอง และ
 เมื่อเป็นวิชาที่ทุกคนรู้กันหมด รู้อย่างพอไปได้ ก็เลยทำให้เกิดหมอ
 เศรษฐกิจมากขึ้น คนนั้นก็ทำอย่างนั้น คนนี้ก็จะทำอย่างนี้
 เปรียบเหมือนกับท่านทั้งหลายเล่นหมากรุกเป็นทุกคน แต่ดูได้ตา
 เดียว คือตาที่จะเดิน การที่จะดูหมกรุกล่วงหน้าไปได้หลาย ๆ ตา
 เพื่อจะเอาชนะเขาได้นั้นต้องใช้เวลาฝึกฝน เพราะฉะนั้น ประชา
 ชนทั้ง ๒๐ ล้านในประเทศเราเป็นนักเศรษฐกิจจริงๆทุกคนไม่ได้
 ต้องเชื่อนักวิชาการเขา เพราะนักวิชาการเขาจำเรียนมา ๑๐ ปี
 ๒๐ ปี ทำงานมาได้มีความชำนาญแล้ว และดูได้ลึกซึ้งหลายตา

และดูได้ทั่ว ๆ ไป เพราะฉะนั้น ถ้าท่านนักศึกษาก็ดี หรือท่านสุภาพบุรุษสุภาพสตรีที่มาฟังนี้เป็นใหญ่เป็นโตมีอำนาจ อย่างนี้กว่าท่านเป็นนักเศรษฐกิจที่สามารถ พอที่จะดำเนินนโยบายเศรษฐกิจไปได้ด้วยตนเองโดยขัดแย้งกับตำราเศรษฐกิจที่เขาเรียนกันมานาน ๆ

หลักข้อ ๒ ที่จะว่าก็คือ เศรษฐกิจก็แบบเดียวกับการแพทย์ ต้องใช้วิทยาศาสตร์ จะใช้ไสยศาสตร์ไม่ได้ ไสยศาสตร์ทางเศรษฐกิจเหมือนกับไสยศาสตร์ในทางศาสนา เช่น ถ้าเราเชื่อพระภูมิเจ้าที่ เพราะกลัวผีปีศาจจะโกรธ เราพยายามไม่ให้โกรธ พยายามชักจูงมาให้ช่วยเรา การที่ทำเช่นนี้เป็น การหันไปหาบุคคลทั้งนั้น (เพราะภูติผีปีศาจก็เรียกว่าบุคคลได้) แต่ในทางธรรมศาสตร์ในทางศาสนาพุทธ เราไม่ได้เช่นไหว้บุคคลเราถือพระธรรมเป็นใหญ่ ในทางเศรษฐกิจก็เหมือนกันถ้าเราจะมาพิจารณาแต่ในตัวบุคคลอย่างเดียว หมายความว่า จะทำให้เศรษฐกิจของคนนั้นคนนี่เจริญ เพราะเหตุว่าเขาจะเป็นคนใหญ่คนโตหรือเป็นคนมีอำนาจ และได้พยายามที่จะทำตามใจเขา เพราะกลัวเขาจะโกรธ ถ้าเช่นนี้ท่านไม่ใช่ นักเศรษฐกิจ ท่านเป็นนักไสยศาสตร์หรืออีกนัยหนึ่ง ไสยศาสตร์นั้นใช้อำนาจแก้ปัญหา และใช้สินบนเป็นการล่ออำนาจพระภูมิเจ้าที่โกรธขึ้นมาเดี๋ยวจะหักคอ เราต้องเอาขามู หัวหมูไปเป็นสินบนเพื่อไม่ให้หักคอ แต่เศรษฐกิจศาสตร์ที่ดี ที่ไม่มีไสยศาสตร์เจือปน ไม่กลัวพระภูมิเจ้าที่ จะหักคอ และไม่ใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้อง

ในข้อสุดท้ายเรื่องหลักทั่วไป ขอเตือนใจไว้โดยสรุปว่า เศรษฐกิจก็เหมือนกับอย่างอื่นในสังคม ถ้าไม่อาศัยศีลธรรมเป็น

เครื่องยึดเหนี่ยวไว้แล้ว จะเจริญด้วยดีย่อมทำไม่ได้ ย่อมจะเกิดเรื่องอย่างของพระไชยสุริยาในมูลบทบรรพกิจต้องอาศัยศีลธรรมสำหรับที่จะค้ำจุน ถ้าขาดศีลธรรมแล้วจะเกิดโกลาหลแน่ ในเรื่องศีลธรรมนี้ข้าพเจ้าอาจจะพูดได้ยืดยาว แต่เพื่อจะไม่ให้กลับบ้านค่านักจึงขอได้ไว้แต่เพียงเท่านี้

เชิงอรรถ

๑. ปาฐกถาแสดงที่ห้องประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๙๗

๒. ปาฐกถาพิเศษครั้งนี้ได้จัดให้มีขึ้นหลังจากที่นักศึกษาจากทั่วยุทธมณฑลเมืองเชียงใหม่เดินทางกลับเมืองเชียงใหม่

๓. คุณโสพรรณ โกมารกุล แนะนำว่า คำกลอนที่แทรกอยู่ในมูลบทบรรพกิจ ตั้งแต่แม่ ก กา เริ่มเรื่อง “พระยาไชยสุริยา มีสุดามะเหสี ชื่อว่าสุมาลี ฯลฯ ไปจนจบแม่ เกยนั้น สันนิษฐานว่าเป็นคำร้อยกรองของสุนทรภู่ โดยสังเกตจากทำนองแต่ง และจากคำกลอนสำหรับอ่านเทียบในแม่ เกย ตอนที่ว่าภุมราการุณสุนทร ไว้หวังสั่งสอนเด็กอ่อน อันเยาว์เล่าเรียน ฯลฯ “เข้าใจว่าคงแต่งไว้สำหรับให้นักเรียนในสมัยนั้นท่องจำ เพื่อเรียนรู้วิธีอ่านคำต่างๆ ตั้งแต่แม่ ก กา จนถึงแม่ เกย

๔. คุณณกุล ประจวบเหมาะ ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าชาวนาขาดการศึกษาอาจจะไม่รู้จักเลือก หรืออาจจะอยากได้ลาภในทางวัตถุ แต่ไม่รู้วิธีสละเวลาว่างเพื่อแสวงหาลาภที่ต้องการนั้น ฉะนั้นอาจจะต้องชักจูงบ้าง

๕. “ it is Government's responsibility in a free society to create an environment in which individual enterprise can work constructively to serve the ends of economic progress; to encourage thrift; and to extend and strengthen economic ties with the rest of the world.”

(จาก Economic Report of the President)

๒๒ จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ

๖. คุณณนกุล ประจวบเหมาะ มีความเห็นแย้งว่า “เมื่อ รัฐบาล เก็บภาษีอากรเพื่อเฉลี่ยโภคทรัพย์จากคนมี ไปให้คนจน ย่อมทำให้คนมีย่อท้อในการประกอบอาชีพบ้าง เป็นการขัดกับจุดมุ่งหมายข้อ ๑” ความเห็นข้อนี้ก็จริง จุดข้อ ๑ และจุดข้อ ๒ ขัดกันอยู่บ้างและก็เป็นหน้าที่ของประชาชนในระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่จะเลือกว่าจุดข้อใดสำคัญกว่ากัน และปฏิบัติไปตามนั้น แต่ตามความเห็นของป้าฐก เราต้องคำนึงถึงและขังใจระหว่างจุดหมายทั้งสองนี้อยู่เสมอ

อาจารย์ป่วย

ใหม่มุมมอง

คุณหญิงกุล ประจวบเหมาะ

“...นรชาติวางวาย   มลายสิ้น ทั้งอินทรีย์
สฤติยทั่วแต่ชั่วดี   ประดับไว้ในโลกา”

๑. เรื่องทั่วไป

คุณป่วยเป็นอัจฉริยบุรุษ เฉลียวฉลาดมากแต่ไม่เคยแสดงว่าตนเองฉลาดมองคนอื่นว่าโง่ ไม่ฉลาดเท่าตน คือเป็นคนไม่มีปมด้อย (superiority complex) คุณป่วยสามารถอธิบายปัญหายาก ๆ ด้วยภาษาง่าย ๆ ให้คนที่แม้ไม่ค่อยจะฉลาดนัก เข้าใจได้ง่าย

แม้จะเกิดในครอบครัวที่ค่อนข้างยากจน มีพี่น้องหลายคน คุณป่วยก็ไม่มีปมด้อย (inferiority complex) สามารถคบหากับบุคคลทุกชั้นทุกฐานะได้ ผมมีโอกาสพบเพื่อนคุณป่วยที่เคยเล่าเรียนอยู่ในอังกฤษด้วยกันนับสิบคน ทุกคนต่างรักและยกย่องคุณป่วยด้วยความจริงใจ โดยสรุป คุณป่วยเป็นคนที่ไม่มีปมใด ๆ

คุณป่วยเป็นผู้ที่มีอารมณ์ดี มีจิตใจเบิกบาน หน้าตายิ้มแย้มเสมอไม่ว่าในเวลาทำงานหรือนอกเวลาราชการ คุณป่วยจะคบหาเป็นกันเองกับคนทุกชั้น แม้แต่กับผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้น้อย ใครมีปัญหาอะไรคุณป่วยจะมีเวลารับฟังเสมอ ถึงแม้ว่าคุณป่วยจะมีงานมากมายเท่าใดก็ตาม

แม้จะไม่มีฐานะดีมาแต่กำเนิด คุณป่วยก็มีได้ตั้งหน้าหาเงิน แต่ทว่าเหตุสติปัญญา ความคิดและเวลาทำงานให้ประเทศชาติเงินที่ได้รับจากการเป็นกรรมการต่างๆ แทนที่จะเก็บไว้ใช้เอง กลับแบ่งปันให้ข้าราชการชั้นผู้น้อย ซึ่งอยู่ได้บังคับบัญชาที่กระทรวงการคลังโดยสม่ำเสมอ ด้วยเห็นว่าข้าราชการผู้น้อยเหล่านั้นมีเงินเดือนน้อย คงมีความเป็นอยู่อย่างลำบาก คุณป่วยเป็นข้าราชการผู้ใหญ่คนเดียวที่ปฏิบัติเช่นนี้ เท่าที่ผมทราบ

ความเรียบง่ายสมถะ

ความสมถะของคุณป่วยนั้น เห็นได้จากความเป็นอยู่ ไม่มีใครเคยเห็นคุณป่วยนั่งรถคันใหญ่ๆ นอกเวลาราชการ หรือวันเสาร์อาทิตย์ จะขับเองไม่ใช้คนรถ ไม่

บ้านไม้เล็ก ๆ ชั้นเดียว ของอาจารย์ป่วย

ชอบก็พากอล์ฟเพราะเสียเวลามาก แต่ออกกำลังโดยการทำสวนที่บ้าน บ้านที่อยู่อาศัยก็เป็นบ้านไม้เล็ก ๆ ชั้นเดียว เข้าใจว่าติดมากับที่เมื่อตอนที่คุณป่วยซื้อ ภายในบ้านมีห้องรับแขกเล็กๆ ห้องนอน ๒ ห้อง ห้องน้ำห้องส้วมต้องเดินลงบันได ๓ - ๔ ชั้น อยู่ห่างตัวบ้านประมาณ ๕-๖ เมตร คุณป่วยอาศัยในบ้านหลังนี้ตั้งแต่กลับจากต่างประเทศ เมื่อเริ่มทำงานที่กระทรวงการคลังปี ๒๔๙๒ จนครั้งสุดท้ายเมื่อกลับมาเยี่ยมกรุงเทพฯ ปี ๒๕๔๐ ที่น่าสังเกตคือ

ภายในห้องรับแขก มีเก้าอี้ไม้ราคาถูกที่นิยมใช้กันเมื่อห้าหกสิบปีมาแล้วอยู่ ๒ – ๓ ตัว มีโต๊ะไม้เข้าชุด ๑ ตัว เครื่องประดับอื่น ๆ แทบไม่มีเลย ยกเว้นของที่ระลึกที่พนักงานธนาคารแห่งประเทศไทยมอบให้คุณป๊วย เมื่อวันที่อำลาจากการเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ผมเคยไปนั่งเล่นไฟบริจดีในห้องดังกล่าว ๒-๓ ครั้ง

สำหรับบ้านคุณป๊วยที่กรุงลอนดอน อยู่ใกล้สถานีรถไฟ southfield เป็นบ้านแถว ๒ ชั้น คูหาเดี่ยว (attach house) คล้าย ๆ ห้องแถวบ้านเรา ตอนที่คุณป๊วยซื้อราคาคงประมาณ ๕,๐๐๐ ปอนด์ ภายในบ้านชั้นล่างมีห้องรับแขกเล็ก ๆ ถัดไปเป็นห้องรับประทานอาหารและครัว ภายหลังเข้าใจว่าคงจะมีใครไปต่อเติม สร้างห้องน้ำเล็ก ๆ ให้เมื่อตอนที่คุณป๊วยล้มเจ็บ เดินเหินไม่สะดวก

ผมไม่เคยเห็นคนไทยคนไหน (ถ้าจะมีอีกคนก็คงเป็นคุณบุญมา วงศ์สุวรรณค์) ที่เคยมีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ อย่างคุณป๊วยแต่มีความเป็นอยู่แบบคนธรรมดา ๆ สมถะเช่นนี้เลย แม้แต่คนเดียว ทั้ง ๆ ที่ในช่วงเวลา ๔๐ ปีที่รับราชการคุณป๊วยก็มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญและความรับผิดชอบมากมาย

ความสามารถพิเศษและการเป็นผู้อุทิศตนแก่งานเพื่อส่วนรวม

คุณป๊วยมีความสามารถพิเศษแตกต่างจากข้าราชการ

ทั่ว ๆ ไป คือ มีความสนใจในงานหลาย ๆ ด้าน งานที่คุณป๊วยทำ มีใช้เกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจ นโยบายการเงินและการคลังเท่านั้น คุณป๊วยยังเกี่ยวข้องกับงานอื่น ๆ อีกหลายด้าน เช่น การพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ เป็นประธานคณะกรรมการปรับปรุงและพัฒนาทางหลวงของประเทศ ซึ่งช่วยผลักดันให้มีการปฏิรูปงานก่อสร้างทางหลวงในประเทศ ทำให้ประเทศไทยที่เคยล้าหลังเกี่ยวกับถนนหนทาง ได้กลายเป็นประเทศในระดับแนวหน้าประเทศหนึ่งในภูมิภาคนี้

คุณป๊วยเป็นประธานกรรมการก่อสร้างท่อระบายน้ำขนาดใหญ่ของกรุงเทพมหานคร เป็นท่อขนาดใหญ่ที่คนเข้าไปเดินได้ ท่อเหล่านี้ช่วยระบายน้ำไม่ให้ท่วมเขตบางรัก สีพระยา สุริวงค์ และคลองเตย การก่อสร้างท่อระบายน้ำที่ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากสำเร็จลุล่วงไปได้โดยรวดเร็วและไม่มีการทุจริต

คุณป๊วยมีวิสัยทัศน์กว้างไกล ท่านตระหนักว่า ถ้าคนส่วนใหญ่ยากไร้ ประเทศก็ไม่พัฒนาความยากจนไปได้ ท่านจึงสนใจการพัฒนาชนบท เพื่อยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ของเกษตรกรในชนบทห่างไกลความเจริญเป็นพิเศษ โครงการที่คุณป๊วยริเริ่มขึ้นแห่งแรกอยู่ที่จังหวัดชัยนาท ใช้เงินของเอกชนที่ให้แก่มูลนิธิ มิได้ใช้เงินของราชการ โครงการนี้แสดงการเริ่มเห็นปัญหาของเกษตรกรในชนบทของคุณป๊วยก่อนที่หน่วยงานของทางราชการจะให้ความสนใจในเรื่องนี้

คุณป๊วยเป็นนักสังคมสงเคราะห์ คุณป๊วยสนใจปัญหา

ความเป็นธรรมในสังคม และการปกครองในระบบประชาธิปไตย-
มาก ดังจะเห็นได้จากจดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง (ชื่อที่ใช้ขณะ
ที่เป็นเสรีไทย) ที่เขียนถึงจอมพลถนอม กิตติขจร ในระหว่างที่
จอมพลถนอมเป็นนายกรัฐมนตรี แสดงความไม่กลัวผู้มีอำนาจ
แม้ว่าในช่วงที่จอมพลถนอมและจอมพลประภาส มีอำนาจล้นฟ้า
ใคร ๆ ก็กลัว ไม่กล้าตำหนิติเตียนหรือแนะนำบุคคลทั้งสอง เห็น
ได้ว่าคุณป๋วยมีความกล้าในทางจริยธรรม (moral courage) แตก
ต่างไปจากบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่มักจะถือสุภาษิตว่า “รู้จักชาติवरอด
เป็นยอดดี” หรือ “อย่าแกว่งเท้าหาเสี้ยน” เป็นต้น

การเป็นผู้ให้โดยไม่หวังผลตอบแทน

ในด้านการให้ นั้น คุณป๋วยให้ชีวิตทั้งชีวิต ท่วมเทสตีปัญญา
ความรู้ความสามารถให้แก่ส่วนงานและประเทศชาติในหลาย ๆ
ด้านดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้งที่สติปัญญาความสามารถอย่างคุณ
ป๋วยนั้น ท่านอาจทำงานกับเอกชนทั้งในประเทศหรือต่างประเทศ
ที่มีรายได้สูงเมื่อไรหรือที่ไหน ก็ย่อมกระทำได้ แต่คุณป๋วยเลือก
ที่จะอุทิศตนให้แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยเท่านั้น
นับว่าคุณป๋วยมีความรักชาติอย่างใหญ่หลวง

ในฐานะผู้บังคับบัญชา ผู้ที่ทำงานกับคุณป๋วยทุกคนจะ
ตระหนักถึงความเมตตาปรานีความปรารถนาดีของคุณป๋วย รายได้
จากเบี้ยประชุมก็จะนำมาแบ่งปันให้ลูกน้องที่มีรายได้ต่ำแต่มีภาระ
ต้องเลี้ยงครอบครัว ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานบกพร่อง คุณป๋วยจะ

พูดจาแนะนำด้วยหน้าตายิ้มแย้มนุ่มนวล ผู้ถูกตำหนิแทบไม่รู้ตัว ว่ากำลังถูกตำหนิ แต่จะมีความเข้าใจและปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้น ใครก็ตามที่มีโอกาสทำงานกับคุณป๊าวจะรู้สึกถึงความเป็นกันเองและมีความสบายใจ ไม่มีความวิตกกังวลอย่างเวลาทำงานกับเจ้านายอื่น ๆ ผู้ใต้บังคับบัญชาจะได้รับความสะดวกสบายและบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นกันเองจากคุณป๊าวในทุกหน่วยงานที่คุณป๊าวเป็นผู้บังคับบัญชา

ในฐานะเพื่อน ผมมีโอกาสพบปะเพื่อน ๆ ที่เคยไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษพร้อมกับคุณป๊าวหลายคน เช่น ดร.กำแหง พลางกูร ดร.สวัสดิ์ ศรีสุข คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร คุณประจิตร ยศสุนทร คุณหอมอรจิต บุรี คุณหอมเปรม บุรี คุณสว่าง สามโกเศศ พล.ต.ต.ธนา โปษยานนท์ เป็นต้น เพื่อนทุกคนจะดีใจมากที่มีโอกาสพบปะกับคุณป๊าว ผู้ซึ่งมักจะมีกิจกรรมการงานยุ่งอยู่ตลอดเวลา ผู้ใดมีปัญหา ก็จะนำมาปรึกษาหารือ คุณป๊าวก็จะให้คำแนะนำเป็นที่พอใจของเพื่อนฝูง ใครที่ได้คบหาพูดคุยกับคุณป๊าวจะได้เนื้อหาสาระมาประดับสติปัญญาเสมอ พร้อมทั้งยังความสนุกสนานด้วย

ในฐานะครูบาอาจารย์ คุณป๊าวมีศิลปะในการพูด ในการเขียนที่ฟังหรืออ่านแล้วเข้าใจง่าย คุณป๊าวสามารถจับประเด็นสาระสำคัญของเรื่องหรือปัญหา แล้วอธิบายให้ลูกศิษย์หรือเพื่อนร่วมงานเข้าใจได้อย่างรวดเร็วไม่เสียเวลานาน วิชาความรู้ที่คุณป๊าวถ่ายทอดให้แก่ลูกศิษย์นั้นมิใช่ความรู้จากตำราเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยประสบการณ์ของคุณป๊าวเอง ซึ่งบางครั้ง

ก็แฝงคติธรรมต่าง ๆ ด้วย

ผมจำไม่ได้ว่าคุณป่วยมีความอยากได้ของไม่ว่าอะไรจากผู้อื่น แต่งานลูกก็เจริญแต่ญาติและเพื่อนสนิทไม่กี่คน ปีใหม่ก็ไม่ยอมให้ผู้ใดบังคับบัญชา นำสิ่งของหรือกระเช้าดอกไม้ไปถวายพรวันเกิดก็ไม่เคยฉลอง ในบั้นปลายของชีวิตเมื่อล้มเจ็บอยู่ในต่างประเทศ มีคนเป็นห่วงเกรงว่าอาจจะมีปัญหาเรื่องเงิน จึงได้ส่งเงินไปช่วยเหลือ แต่คุณป่วยก็คืนเงินนั้นไป ไม่ยอมรับความหวังดีจากผู้ใด บุคคลผู้นี้จึงเป็นคนที่มีแต่ให้ผู้อื่น แต่ไม่รับอะไรจากผู้ใดเลย

ความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์สุจริตของคุณป่วยนี้ เห็นได้จากความเป็นอยู่ของคุณป่วย ที่ตลอดชีวิตก็พักอาศัยอยู่ในบ้านหลังเล็ก ๆ จะมีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีตำแหน่งสำคัญสักกี่คนที่ไม่เสาะแสวงหาทรัพย์สินดังที่ผมกล่าวไว้

๒. การทำงาน

๒.๑ ปรัชญาการทำงานของดร.ป่วยท่านยึดหลักใดมากที่สุด

ผมมีโอกาสทำงานกับคุณป่วยน้อยมาก เพราะเวลาผมอยู่

ในประเทศไทยท่านมักอยู่ต่างประเทศ เวลาท่านอยู่ในประเทศผมก็ออกไปทำงานต่างประเทศ ในระยะหลังผมไปปฏิบัติงานอยู่ที่กรมทางหลวงร่วมสิบปี แต่ผมก็มีโอกาสพบคุณป๊าวในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์เมื่อท่านว่าง เพราะท่านชอบเล่นไฟป๊าวริจด์ ซึ่งผมเป็นขาประจำอยู่

ผมไม่ทราบว่าคุณป๊าวมีปรัชญาการทำงานอย่างไร ถ้ามีก็น่าจะเป็นการทำให้ดีที่สุดเพื่อผู้อื่น ผมคิดว่าคุณป๊าวชอบคนที่รับผิดชอบ มีความเชื่อมั่นในตัวเอง สามารถตัดสินใจได้ แต่สำหรับคนที่ขาดคุณสมบัติดังกล่าว คุณป๊าวก็มีความเมตตา บางที่ยังให้การสนับสนุน เพราะท่านเป็นคนเข้าใจธรรมชาติมนุษย์มากกว่าแต่ละคนเกิดมา มีสติปัญญา ความขยัน ความรับผิดชอบไม่เท่ากัน ท่านจึงให้โอกาสแก่ผู้ที่ร่วมงานกับท่านเสมอ

๒.๒ ดร.ป๊าวให้ความสำคัญมากน้อยเพียงใดกับการทำงานเป็นทีม

ได้กล่าวมาแล้วว่า คุณป๊าวรับฟังความคิดเห็นของผู้ร่วมงานทุกคน การประชุมปรึกษาหารือถึงแม้ท่านไม่เห็นด้วยกับความเห็นของคนบางคน ท่านก็ค่อยๆ ละม่อมด้วยความอดทน ให้เหตุให้ผลจนได้ข้อยุติ ซึ่งทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นความคิดของตนเอง รายงานต่าง ๆ ที่ไปถึงท่าน ท่านจะเขียนความเห็นหรือข้อคิดลงในรายงานนั้น ๆ แสดงให้เห็นว่าท่านสนใจและอ่านงานต่าง ๆ ที่ผู้ใต้บังคับบัญชาเสนอไปจริง ๆ การสั่งการต่าง ๆ รวดเร็ว ทั้ง ๆ

ที่ท่านมีงานมากมายหลายด้าน หลายสถานที่ แต่ผมสังเกตเห็นว่า เรื่องต่าง ๆ ที่เสนอไป จะได้รับการพิจารณาภายในหนึ่งหรือสองวัน จะไม่มีเรื่องไปดองอยู่บนโต๊ะทำงานของท่านนาน ๆ เลย

๒.๓ ดร.ป๊วยเคยแนะนำหรือให้แง่คิดในด้านการทำงานใดกับท่านบ้าง

เวลาที่ผมทำงานอยู่ที่สถานทูตไทยในกรุงวอชิงตัน บางครั้งก็มีเรื่องสงสัยหรือปัญหา จะเขียนจดหมายถึงท่าน ภายใน ๑ สัปดาห์จะได้รับจดหมายตอบจากท่านทันที เมื่อผมอยู่ที่กรมทางหลวง บางครั้งมีปัญหาเคยไปปรึกษาหรือก็จะได้รับคำแนะนำเสมอ แต่ผมจำไม่ได้ว่าท่านได้ให้แง่คิดอะไรเป็นพิเศษ ท่านอาจจะให้แต่ผมลืมแล้วก็ได้

๒.๔ ดร.ป๊วยใช้วิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไรเมื่อเกิดความขัดแย้งในการทำงาน

คำตอบนี้อยู่ในข้อ ๒.๒

๒.๕ ลักษณะความเป็นผู้นำของดร.ป๊วยแสดงออกมาให้เห็นในรูปใดบ้าง

บุคลิกของคุณป๊วยแสดงออกถึงความเป็นผู้นำอยู่แล้ว ในกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งถ้าคุณป๊วยอยู่ด้วย จะเห็นความโดดเด่นของ

บุคลิกของคุณป๊าวอย่างชัดเจน ยิ่งมีโอกาสพูดคุยสนทนากับท่าน จะเห็นว่าบุคคลผู้ี้มีความจริงใจและมีเสน่ห์ มีศิลปะในการพูด ให้เป็นที่พอใจของคนทั่วไป การพูดในที่สาธารณะ คุณป๊าว สามารถพูดเรื่องต่าง ๆ ที่มีสาระได้อย่างเหมาะสมกับโอกาส ไม่เยิ่นเย้อจนผู้ฟังเบื่อหน่าย และมีอารมณ์ขันแทรกไว้ด้วยเสมอ

คุณสมบัติผู้นำที่มีอยู่ในตัวคุณป๊าวที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ท่านมีความสามารถผูกใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้เคารพรักท่าน ในทุกหน่วยงานที่ท่านเป็นผู้บังคับบัญชา หากไม่ถึง ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ก็คงไม่ต่ำกว่า ๙๙ เปอร์เซนต์ นอกจากนี้ในการทำ งานนั้น หากผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับความไม่เป็นธรรม ท่านก็จะเข้า ช่วยเหลือปกป้องทันที คุณป๊าวเป็นคนที่รักความเป็นธรรมอย่างยิ่ง

๒.๖ หลักการทำงานไต่ของดร.ป๊าว ที่อนุชนรุ่นหลังควร ยึดถือนำไปปฏิบัติ

คุณสมบัติต่าง ๆ ของคุณป๊าวนั้นยากที่บุคคลใดจะเรียนแบบ ได้ เพราะเป็นความสามารถเฉพาะตัว ที่ในชั่วอายุคนหนึ่ง ๆ เรา จะพบคนที่มีพรสวรรค์พร้อมกับคุณสมบัติอยู่ในตัวคน ๆ เดียวไม่ บ่อยนัก ถ้าอนุชนรุ่นหลังจะเพียงแต่ยึดถือความสุจริต ความจริงใจและจริงจังกับงานที่ตนต้องรับผิดชอบ ไม่เป็นคนทีปากพูด อย่างแต่ทำอีกอย่าง และเพียงแต่ตระหนักรว่า ครั้งหนึ่งเคยมีคนดี และเก่งเช่นคุณป๊าวอยู่ในประเทศไทยก็พอแล้ว

๒.๗ เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับดร.ป่วยมีมากมายหลาย ประเด็น ท่านคิดว่าประเด็นใดบ้างที่ทำให้บุคคลที่ ได้รู้จักดร.ป่วย เกิดความรู้สึกผูกพันรักท่านมาก เป็นพิเศษ

ความเมตตา ความจริงใจและปฏิบัติตัวอย่างสม่ำเสมอต่อ เพื่อนฝูงและผู้ใต้บังคับบัญชา การพูดจาอย่างมีเหตุผลและนิ่มนวล ตลอดจนความเป็นธรรม ทำให้คนผูกพันรักท่าน

๒.๘ หลักการบริหารงานของดร.ป่วยสามารถปรับใช้ ให้เข้ากับการบริหารงานในปัจจุบันได้อย่างไรบ้าง

หลักการบริหารของคุณป่วยตามที่กล่าวแล้วสามารถใช้กับการบริหารงานได้ทุกยุคทุกสมัย

๒.๙ ดร.ป่วยมีนโยบายในเรื่องการบริหารงานบุคคล อย่างไรบ้าง

๑. ให้ความสำคัญแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

๒. คุณป่วย ไม่เคยดูหรือด่าว่าเกรี้ยวกราดกับผู้ใต้บังคับบัญชา หากมีอะไรไม่ถูกไม่ต้องก็จะแนะนำด้วยน้ำเสียงเรียบ ๆ โปหน้ายิ้ม ๆ

๓. พยายามส่งเสริมทุกคน ผู้มีความสามารถมากก็จะได้
รับการเอาใจใส่มากขึ้น เพื่อผลงานของเขาต่อส่วนรวม

๔. พยายามสร้างคนรุ่นใหม่ตลอดเวลาทั้งในกระทรวงการ
คลังและที่ธนาคารแห่งประเทศไทย สภาพัฒนาฯ แต่มีหลายครั้งที่
คุณป่วยประสบความสำเร็จในคนที่ท่านสนับสนุน

๒.๑๐ ท่านมีความเห็นอย่างไรต่อปรัชญาในการดำเนิน
ชีวิตของดร.ป่วย ที่คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมาก
กว่าประโยชน์ของตนเอง

มนุษย์เราส่วนใหญ่เห็นแก่ตัว มากบ้างน้อยบ้าง การที่คุณ
ป่วยดำเนินชีวิตโดยคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วน
ตนเอง เป็นเรื่องที่ปฏิบัติยากและน่าอัศจรรย์ น้อยคนจะปฏิบัติ
ตามได้ ท่านดีจนคนบางคนไม่เข้าใจ และอาจเข้าใจผิดว่าคุณป่วย
มีจุดมุ่งหมายอื่น ทั้งที่เรื่องที่ทำไปนั้นเป็นการกระทำของผู้เสียสละ
ไม่หวังประโยชน์ใดแก่ตนอย่างแท้จริง คนที่ทะเลาะทะเลาะและเป็น
นักฉวยโอกาส ก็มักจะคิดว่าผู้อื่นจะต้องมีนิสัยและความคิดอย่าง
ตนด้วย จะเป็นอย่างไรไปไม่ได้ คำกล่าวของหลวงวิจิตรวาทการ
ที่ว่า “ดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย” นั้นเป็นความจริง ความโดดเด่น
ความเสียสละไม่เห็นแก่ตนเองของคุณป่วย ทำให้คนบางพวกบาง
กลุ่มอิจฉาริษยา

๓. ด้านเศรษฐกิจ

ในระยะเวลา ๑๒ ปี ที่คุณป๊วยเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยนั้น คุณป๊วยได้สร้างความเชื่อถือ ศรัทธา เกียรติ และศักดิ์ศรีให้แก่ธนาคารแห่งประเทศไทยจนเป็นที่ยอมรับและยกย่องทั้งในประเทศและนอกประเทศ ในระยะหลัง ๆ เรื่องเหล่านี้ค่อย ๆ ถูกทำลายไปที่ละน้อย จนในเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๐ ความน่าเชื่อถือ ศรัทธา ที่ต่างประเทศและประชาชนภายในประเทศเคยมีต่อธนาคารได้หมดสิ้นไป เกียรติและศักดิ์ศรีของพนักงานธนาคารแห่งประเทศไทยก็แทบไม่มีเหลืออยู่เช่นกัน ผมไม่ทราบว่าจะต้องใช้เวลานานเท่าใดที่จะเรียกคืนสิ่งเหล่านี้มาให้ธนาคารแห่งประเทศไทย สถาบันที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ให้มีศักดิ์ศรีและเกียรติในระดับที่คุณป๊วยได้สร้างให้ไว้

๔. อื่น ๆ

ท่านมีความผูกพันเป็นพิเศษในเรื่องส่วนตัวหรือหน้าที่การงานกับคุณป๊วยอย่างไร

ผมพบคุณป๊วยครั้งแรกเมื่อผมจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลียในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๖ คุณป๊วยโทรศัพท์มาชวนให้ไปทำงานที่กระทรวงการคลัง เมื่อผมไป

พบคุณป๊าวที่กระทรวงการคลัง คุณป๊าวดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญการคลังและมีอายุประมาณ ๓๕ ปี

หลังจากที่ผมเข้าทำงานที่กองเศรษฐกิจการคลัง ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของคุณป๊าวมีโอกาสพบคุณป๊าวที่ทำงานบ้าง บางวันอาทิตย์ก็พบที่บ้านคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทรในวงไพ่บริจด์บ้าง

เมื่อคุณป๊าวได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย คุณป๊าวพาคณะพนักงานของธนาคาร เช่น คุณสมหมาย สุนทระกุล ไปดูสถานที่ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยจะซื้อเพื่อสร้างสาขาแห่งแรกที่มีอาณาเขตใหญ่ จังหวัดสงขลา คุณป๊าวชวนผมร่วมเดินทางไปด้วย เป็นข้าราชการกระทรวงการคลังคนเดียวในคณะ เข้าใจว่าเนื่องจากผมเล่นไพ่บริจด์ได้

เมื่อผมทำงานได้ปีเศษ คุณป๊าวช่วยจัดหาทุนให้ไปฝึกงานที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศระยะเวลา ๑ ปี ที่กรุงวอชิงตัน พร้อมกับเรียนปริญญาโททางเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัย George Washington ในภาคค่ำไปด้วย เมื่อครบ ๑ ปี ผมยังเรียนไม่สำเร็จ คุณป๊าวก็ช่วยจัดหาทุนให้ไปดูงานที่กระทรวงการคลัง สหรัฐและช่วยงานคุณบุญมา วงศ์สวรรค์ อีก ๖ เดือน ผมใช้เวลาอีก ๔ - ๕ เดือนก็สำเร็จการเรียน แล้วกลับกรุงเทพฯ

เมื่อกลับถึงกรุงเทพฯ คุณป๊าวกำลังจะเดินทางไปทำงานในตำแหน่งที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลัง ในสถานเอกอัครราชทูตไทย กรุงลอนดอน และแนะนำให้ผมย้ายไปทำงานกับคุณบุญมา

วงศ์สุวรรณศรี ที่กรมบัญชีกลาง ผมทำงานที่กรมบัญชีกลางได้ประมาณ ๓ ปี ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการคลัง กระทรวงการคลัง ก็ส่งให้ผมไปเป็นผู้ช่วยที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลัง ณ สถานเอกอัครราชทูตไทย กรุงวอชิงตัน ในเวลาไม่นานนัก จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็เรียกตัวคุณป่วยกลับมากรุงเทพฯ เพื่อดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานประมาณ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง ในระหว่างที่ผมทำงานอยู่ที่กรุงวอชิงตัน ได้ทราบข่าวคุณป่วยอยู่เสมอจากคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร ผมเองนาน ๆ จึงจะเขียนจดหมายถึงคุณป่วย แต่ทุกครั้งที่ยื่นมาจะได้รับตอบเสมอ

ผมกลับมาอยู่สำนักงานเศรษฐกิจการคลังได้ประมาณ ๒ - ๓ เดือน ก็ย้ายไปอยู่กรมทางหลวง ระหว่างที่ผมทำงานอยู่กรมทางหลวงมีโอกาสพบคุณป่วยอยู่เสมอ เวลาท่านว่างก็มักจะชวนไปเล่นไพ่บริจัดที่บ้านคุณหญิงสุภาพบ้าง บ้านคุณสว่างสามโกเศศบ้าง ท่านเคยชวนผมกับคุณหญิงสุภาพไปพักที่พัทยา(บ้านของคุณประจิดร ยศสุนทร) หลายครั้ง เคยไปหัวหินด้วยกันครั้งหนึ่ง เมื่อท่านไปประชุมสัมมนา ชวนผมไปเป็นเพื่อน นอกจากนี้คุณป่วยเคยชวนผมไปร่วมพิธีเปิดสาขาธนาคารแห่งประเทศไทยที่ลำปาง ได้ไปเที่ยวเชียงใหม่ จอมทองและฮอดพร้อมกับคุณกรรองทอง ชูติมาด้วย

ตลอดเวลาที่ผมทำงานอยู่กรมทางหลวง ทุกครั้งที่มีเจ้าหน้าที่ธนาคารโลกหรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศมาเยี่ยม

ประเทศไทย ธนาคารชาติจัดเลี้ยง ผมจะได้รับเชิญด้วยเสมอ แม้แต่การประชุมผู้ว่าการธนาคารกลางในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เชียงใหม่ ซึ่งธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าของภาพ คุณป่วยก็ชวนผมไปร่วมด้วย เมื่อนึกย้อนหลังไป คุณป่วยคงอยากให้ผมมาทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทยก็เป็นได้ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่คุณประจิดร ยศสุนทร (ขณะนั้นเป็นผู้ช่วยผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย) ชวนให้ผมมาเป็นผู้อำนวยการโรงพิมพ์ธนบัตร ผมเชื่อว่าเรื่องนี้คุณประจิดรคงจะได้ปรึกษาคุณป่วยแล้ว เมื่อผมย้ายมาเป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง วันหนึ่งหลังการประชุมคณะกรรมการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร คุณป่วยชวนผมไปคุยสองต่อสองและบอกว่าคุณพิสุทธิ์ นิมมานเหมินทร์ อยากได้ผมไปเป็นรองผู้ว่าการแทนคุณฉลอง ปิงตระกูลที่เพิ่งลาออกไปเพราะขัดแย้งกับคุณสมหมาย (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังขณะนั้น) และจะสนับสนุนให้เป็นผู้ว่าการเมื่อคุณพิสุทธิ์เกษียณอายุแล้ว ผมตอบปฏิเสธ แต่คุณป่วยบอกให้ผมไตร่ตรองดูอีก ๒ - ๓ วัน จึงจะขอคำตอบ ในที่สุดผมก็ยืนยันความตั้งใจเดิม ผมสังเกตเห็นว่าคุณป่วยรู้สึกผิดหวังมาก แต่คุณป่วยรู้จักผมดีว่า ผมค่อนข้างเป็นตัวของตัวเอง

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เมื่อผมย้ายมาเป็นอธิบดีกรมสรรพากรใหม่ ๆ คุณป่วยชวนไปอุดรดิตถ์ เชียงใหม่ เชียงดาว ลำปาง เพื่อเยี่ยมบัณฑิตอาสาสมัคร โดยมีอาจารย์เสน่ห์ จามริก ภรรยา และลูกศิษย์ของคุณป่วยร่วมเดินทางด้วยอีก ๔ - ๕ คน คนหนึ่งที่จำได้คือคุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์

ก่อนเกิดเรื่อง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ประมาณ ๒ - ๓ เดือน คุณเสนาะ อุณาภูล คุณบัณฑิต บุญยะปานะ และผมไปดักพบคุณป่วยที่โรงแรมดุสิตธานี เราทั้งสามขอรับรองให้คุณป่วยเดินทางไปทำงานที่ธนาคารโลกในตำแหน่ง Executive Director ขณะนั้นคุณเสนาะดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย จะเรียกตัวคุณถวิล คุณตระกูล พนักงานธนาคารแห่งประเทศไทยกลับ พวกเรามีความเห็นว่า ภาวะการณบ้านเมืองในขณะนั้น ไม่ใคร่ดีแก่ตัวคุณป่วย หากคุณป่วยย้ายไปอยู่ต่างประเทศสักปีหนึ่ง สภาพการณต่าง ๆ อาจเปลี่ยนแปลงดีขึ้น ก็กลับมาได้ แต่คุณป่วยปฏิเสธโดยอ้างว่า “ผมจะทิ้งลูกศิษย์ลูกหาและคณาจารย์ เอาตัวรอดคนเดียวไปได้อย่างไร อีกประการหนึ่งทางมูลนิธิร็อคกี้เฟลเลอร์ก็ได้ส่งอาจารย์มาช่วยงานของมหาวิทยาลัยหลายคน” เราจึงไม่มีทางเปลี่ยนใจคุณป่วยได้

หลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ คุณบัณฑิตกับผมกำลังเดินทางอยู่ในยุโรปเพื่อเจรจาสัญญาภาษีซ้อนกับประเทศต่าง ๆ หลายประเทศรวมทั้งประเทศอังกฤษด้วย เราแวะไปเยี่ยมคุณป่วยที่บ้านและนัดไปรับประทานอาหารกลางวันที่ภัตตาคารในกรุงลอนดอน คุณป่วยเสียใจมากในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้นักศึกษาเสียชีวิตไปจำนวนมาก คุณป่วยรู้สึกว่าคุณต้องรับผิดชอบ เมื่อผมกลับมากรุงเทพฯ ปรากฏข่าวว่าผมกับคุณบัณฑิตไปพบคุณป่วยที่กรุงลอนดอน ซึ่งนำความแปลกใจมาให้เรามาก ไม่ทราบว่ามีคนทราบได้อย่างไร ขณะนั้นรัฐบาลมีนโยบายเฟื่องเลี้ยงผู้ติดต่อกับคุณป่วย

มิตรในยามยาก

หลังจากที่คุณป๊วยเจ็บแล้วเป็นอัมพาต ผมมีโอกาสไปกรุงลอนดอนบ่อย ๆ เพราะลูกเรียนหนังสืออยู่ในประเทศอังกฤษ แทบทุกครั้ง ผมจะแวะไปรับคุณป๊วยที่บ้านออกไปรับประทานอาหารจิ้นด้วยกัน บางครั้งถ้ามีขาไฟบริจด์ครบก็จะเล่นไฟบริจด์กันจนค่ารับประทานอาหารเย็นแล้วจึงไปส่งท่านกลับบ้าน ขาไฟบริจด์ประจำกรุงลอนดอน คือคุณเสนาะ ต้นบุญยืน และคุณวิวรรณ์ ป้อมเพชร

ครั้งสุดท้ายที่ผมพบคุณป๊วย คือ เมื่อไปเยี่ยมท่านที่บ้านวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๑ ขณะนั้นคุณป๊วยไม่สามารถออกไปรับประทานอาหารด้วยกันเช่นเคย เพราะหกล้มกระดูกสะโพกหักเมื่อครั้งมาเยี่ยมกรุงเทพฯ ครั้งสุดท้าย ผมมองดูหน้าคุณป๊วยซึ่งแต่ก่อนเต็มไปด้วยรอยยิ้ม ด้วยความเบิกบาน ดวงตามีประกายของความมีชีวิตชีวา แต่ขณะนั้นใบหน้าซุบซิด แก้มทั้งสองดูตอไปมาก ดวงตาก็รู้สึกขาดประกายซึ่งเคยปรากฏอยู่ ผมนั่งคุยอยู่ประมาณ ๑๕ นาที เพราะ Margaret ภรรยาคุณป๊วยบอกว่า คุณป๊วยนั่งคุยนานจะเหนื่อย ผมจึงลากลับ ก่อนกลับผมหันกลับไปมองคุณป๊วยอีกครั้งด้วยความเศร้าใจ เกิดความรู้สึกว่า ครั้งนี้คงเป็นครั้งสุดท้ายที่ผมจะมีโอกาสได้พบกับคนผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นทั้งผู้บังคับบัญชา ทั้งเพื่อนที่รักและห่วงใยผม ที่เมตตาผมในช่วงชีวิตเกือบ ๕๐ ปีของผมที่ผ่านมา

การมีโอกาสพบ ร่วมงาน และคบหากับคุณป๋วย ตลอดเวลา
ครึ่งก่อนชีวิตของผม นั้น นับเป็นโชคลาภอันประเสริฐที่หาค่ามิได้
ของผม ผมเชื่อว่ามีคนอื่นอีกจำนวนมากที่มีความรู้สึกเหมือนผม

ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ เป็นผู้ประเสริฐอย่างเต็มความหมาย
ของคำประเสริฐ ท่านได้ปฏิบัติตนตามโคลงซึ่งสิ้นเกล้ารัชกาล
ที่ 6 พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ :

มโนมอบพระผู้	เสวยสวรรค
แขนมอบทรงธรรม	เทอดหล้า
ดวงใจมอบเมียขวัญ	แลแม่
เกียรติศักดิ์รักของข้า	มอบไว้แก้ตัว

คำอนุโมทนา

ของ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

เรื่อง

การพัฒนาที่ดีหนีไม่พ้นธรรม

แก่

กลุ่มบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พิธีบำเพ็ญกุศล ในโอกาสครบร้อยวันแห่งมรณกรรม

ของ

ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ณ อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

สารบัญ

การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม	๔๓
- ทำบุญ ๑๐๐ วัน อาจารย์ป่วย	๔๓
- เคารพ	๔๓
- บุญ	๔๔
สังคมจะอยู่ได้ ต้องใส่ใจยกย่องคนดี	๔๕
- ยกย่องคนดี เท่ากับยอมรับธรรมที่รักษาสังคม	๔๕
- “อ่อนน้อมเทพ” กับ “เชิดชูธรรม” ทางเลือกที่ชี้ชะตากรรมของสังคม	๔๗
- สังคมไทยจะฟื้นได้ คนไทยต้องเชิดชูคนมีธรรม	๕๐
- คนดีมีพลังที่แท้ คือพลังแห่งธรรม	๕๓
- คนซื่อสัตย์ คืออยู่กับความจริง จึงมีธรรมแท้ที่ คนซื่อสัตย์ มีสันโดษช่วยค้ำประกันความสุขจิต	๕๘
- สันโดษ เตรียมความพร้อม ให้เป็นพนักงานชนิดอุทิศตัว	๖๐
- แยกให้ชัดเสียที ในการที่จะพัฒนา ว่าสันโดษใดหนุน สันโดษไหนขัด	๖๒
ไม่มีธรรม ก็ไม่มีการพัฒนา	๖๕
- ถ้าพัฒนาความต้องการของคนไม่ได้ ก็พัฒนาสังคมประเทศชาติไม่สำเร็จ	๖๕
- ชีวิตก็ตาม สังคมก็ตาม ยิ่งทำแบบฝึกหัด ก็ยิ่งพัฒนา	๖๘
- ถึงแม้งานจะยาก แต่ถ้าใจตั้งรับอยากจะทำ ก็จะก้าวสู่ชุมชนอย่างงามสง่า มีชีวิตชีวาพร้อมด้วยพลัง	๗๑

- พัฒนาคคน ต้องให้ครบทุกด้าน
ให้ปัจจัยภายนอกกับภายใน มาประสานบรรจบกัน ๗๓
- เทคโนโลยีก้าวหน้า คนที่ไม่พัฒนายิ่งทุกข้ง่าย สุขได้ยาก
แต่นักพัฒนาตน เจอทุกขก็สุขได้ ขอให้งานยากเพื่อได้หัดมาก ๗๖
- ถ้ารู้เข้าใจชีวิตสังคัมและธรรมชาติไม่ถึงธรรม
การพัฒนา ก็พลาดเพราะจุดหมายยังพรั ๗๙
- คนต้องมีปัญญาอย่างถึงธรรม
การพัฒนาจึงจะเดินสู่จุดหมายที่แท้ ๘๒
- บุญบุญชเนยชนอย่างดี
โดยเอาตัวเรานี้บูชาธรรม ๘๖

การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม*

ทำบุญ ๑๐๐ วันอาจารย์ป่วย

เบื้องแรกขออนุโมทนาชาวบัณฑิตอาสาสมัคร หรือศิษย์เก่าของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครทุกท่านที่ได้มีน้ำใจมาร่วมกันจัดพิธีทำบุญ ๑๐๐ วัน อุทิศแด่ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ ซึ่งลูกศิษย์ลูกหาเรียกท่านง่าย ๆ ว่า “อาจารย์ป๋วย” ต่อไปนี้ขอเรียกตามลูกศิษย์ว่า “อาจารย์ป๋วย”

เคารพ

อาจารย์ป๋วย ผู้ล่วงลับไป เราถือกันว่าเป็นบุคคลสำคัญ และควรเคารพ โดยเฉพาะชาวมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับท่านเป็นพิเศษ โดยที่ท่านได้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดคือเป็นอธิการบดี และก่อนนั้นก็เป็นคนบดีคณะเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และท่านเป็นผู้ก่อตั้งสำนักบัณฑิตอาสาสมัครด้วย

อาจารย์ป๋วย ทำงานสอนลูกศิษย์ ท่านเป็นครู จึงเป็นที่เคารพ นอกจากเคารพแล้ว ลูกศิษย์บอกว่าเป็นที่รักด้วย

---

*คำอนุโมทนาของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) แก่ กลุ่มบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้ประกอบพิธีบำเพ็ญกุศล ในโอกาสครบร้อยวัน แห่งมรณกรรมของศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ ที่อุโบสถวัดญาณเวศกวัน วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

บูชา

การทำบุญบำเพ็ญกุศลวันนี้ เป็นการปฏิบัติตามหลักธรรม คือความกตัญญูตเวทී แสดงว่าเจ้าภาพทุกท่านมีความระลึกถึง อุปการคุณของท่านอาจารย์ป๊วย และพร้อมกันนั้น ที่สำคัญอีก อย่างหนึ่งก็เป็นการปฏิบัติตามหลัก *บูชา จ บูชเนียนัน* คือการบูชา บุคคลที่ควรบูชา หรือทับศัพท์ว่า บูชาบูชาขนิยบุคคล

ธรรมสองอย่างนั้นมีความสำคัญด้วยกันทั้งคู่ แต่มีข้อที่ต่าง กันอยู่ในตัว ระหว่างธรรมสองอย่างนี้

ความกตัญญูตเวทී นั้น เน้นที่ตัวเราผู้ได้รับผลแห่งความดี ของท่านว่า ท่านได้เคยทำประโยชน์อะไรให้แก่เราโดยส่วนตัวบ้าง โดยที่เรามีสังกัดหรือเป็นส่วนร่วมอยู่ในสถาบันบ้าง หรือแม้แต่ ท่านทำความดีให้แก่สังคมนี้และเราได้รับผลจากความดีนั้น เราก็ ระลึกถึงคุณ และแสดงออกหรือประกาศให้ปรากฏ เป็นการเห็น คุณค่าแห่งความดีของท่าน และแสดงน้ำใจตอบแทน อันนี้เรียกว่า เป็นความกตัญญูตเวทී

ส่วนการบูชาบูชาขนิยบุคคล นั้น จุดเน้นอยู่ที่ตัวท่าน คือ เรามอง ที่ความดีที่ท่านมีอยู่ และที่ท่านได้กระทำ ซึ่งทำให้ตัวท่านเป็นผู้มี คุณสมบัติดีงาม น่าเคารพ น่าบูชา เราระลึกถึงคุณความดีของ ท่าน และประโยชน์ที่ท่านได้บำเพ็ญนี้ รวมทั้งคุณสมบัติอื่นอีก เป็นอันมากในตัวท่าน เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น อันจะเป็น แบบอย่างแก่สังคม และแก่นุชนสืบต่อไป เราจึงได้มาแสดงออก เป็นการบูชา

สังคมจะอยู่ได้ ต้องใส่ใจยกย่องคนดี

ยกย่องคนดี เท่ากับยอมรับธรรมที่รักษาสังคม

การบูชา นั้น ที่จริงในภาษาบาลีก็ตรงกันกับคำไทยง่ายๆ ว่า “ยกย่อง” นั่นเอง แต่ในภาษาไทยเรามักนึกถึง “บูชา” เหมือนอย่างเอาไปขึ้นหิ้ง หรือขึ้นแท่นบูชา แล้วก็ “กราบ”

ในภาษาบาลี คำว่า “บูชา” นั้นมีความหมายกว้าง การยกย่องคนที่มีคุณความดีสมควรแก่ฐานะนั้นๆ ก็เรียกว่า “บูชา” ใครทำความดี ไม่ว่าจะเขาจะมีฐานะมีตำแหน่งอะไรหรือไม่ เราให้เกียรติที่สมควรแก่เขา ก็เรียกว่า “บูชา”

ขอยกตัวอย่าง ในสมัยก่อนพุทธกาล มีเรื่องมาในชาดกเล่าว่า นายคนหนึ่งเคยเป็นคนยากจน เขาขยันหมั่นเพียร สร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาได้ด้วยความสุจริต เป็นหลักเป็นฐาน มีเงินมีทองมาก ล้าวนภาษาบาลีว่า พระราชาได้ทรงบูชานายคนนั้นด้วยตำแหน่ง “เศรษฐี” นี่คือการบูชา หมายถึงการยกย่องให้เกียรติที่สมควร

คำบาลี เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย บางทีความหมายก็แคบ

ลงไปๆ จึงควรทำความเข้าใจกันให้ชัดเจน

โดยเฉพาะการบูชาคนที่ควรบูชา เป็นหลักการที่ควรนำมา
ย้ำกันมากเป็นพิเศษในยุคนี้ เพราะการที่เราบูชาคนควรบูชา ก็
คือยกย่องคนที่มีธรรม

เราจะบอกว่าท่านเป็นคนมีคุณธรรม มีความดี เป็นคนซื่อ
สัตย์สุจริต ฯลฯ อะไรก็แล้วแต่ ถ้าจะพูดให้สั้นที่สุด ก็คือท่านมี
“ธรรม”

เมื่อเราบูชาคนที่มีธรรม ก็หมายความว่าเราบูชาตัว
“ธรรม” นั้นเอง เพราะ “ธรรม” นั้นมาแสดงออกที่ตัวบุคคล กลายเป็น
ว่าคุณคนนั้นเป็นที่ตั้ง เป็นที่รองรับ เป็นสื่อ และเป็นที่แสดงออก
ตลอดจนเป็นเหมือนตัวแทนของธรรม

เราต้องการจะบูชา “ธรรม” เราก็บูชาคนที่มีธรรม หรือคนผู้
เป็นสื่อและเป็นที่แสดงออกตลอดจนเป็นเหมือนตัวแทนของธรรม

ธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะดำรงรักษาสังคมมนุษย์ ถ้า
สังคมมนุษย์ไม่ยกย่องเชิดชูธรรม คือไม่ยกย่องความจริง ความ
ถูกต้อง ความดีงามเสียแล้ว สังคมนั้นเองก็จะวิปลาส ในที่สุดก็
จะอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นสังคมที่ดีจะต้องเชิดชูธรรม แต่จะเชิดชูธรรม
ได้อย่างไร

ธรรมนั้นต้องมีที่แสดงออก คือมาแสดงออกที่ตัวคน คน
ไหนมีธรรม เราก็ไปชวนกันยกย่องให้เกียรติ เพื่อจะส่งเสริมให้
การปฏิบัติธรรมหรือการมีธรรมนั้นขยายกว้างขวางออกไป ใน
ทางพระพุทธศาสนาจึงยกย่องสรรเสริญ และย้ำความสำคัญ
อย่างยิ่งในเรื่องการบูชาคนที่ควรบูชา

เรื่องนี้ บางทีแม้แต่ทางฝ่ายพระทั่วไป ก็มองข้ามกันไปเสีย คล้ายๆ ว่าไม่ค่อยเห็นความสำคัญ มองกันแต่ที่ตัวหลักธรรม ไม่ใส่ใจคนที่มีธรรม คนที่ดำรงธรรม รักษาธรรม ทรงธรรมไว้ ซึ่งที่จริงสังคมยุคนี้ควรเห็นตระหนักในความสำคัญให้มาก จึงขออย่า

“อ่อนวอนเทพ” กับ “เชิดชูธรรม”

ทางเลือกที่ชี้ชะตากรรมของสังคม

คนสมัยก่อนพุทธกาล นิยมบูชาด้วยการบวงสรวงเซ่นไหว้ ถึงกับบูชาัญญา “บูชาัญญา” นั่นคืออย่างไร ก็คือเอาใจเทพเจ้า เอาทรัพย์สินสิ่งของ แม้แต่ชีวิต เช่น วัว แพะ แกะ จำนวนมากมาย มาฆ่าสังเวทยเทพเจ้า ยิ่งบูชาัญญาพิธีใหญ่ ก็ยิ่งต้องใช้ชีวิตจำนวนมาก กระทั่งบางที่ต้องเอาชีวิตคนมาสังเวทยบูชาเทพเจ้า อย่างน้อยก็มีการบูชาไฟ ต้องรักษาไฟไว้ไม่ให้ดับเลยในบ้านเพื่อบูชาเทพเจ้า

คนบูชาเทพเจ้าด้วยหวังอะไร ด้วยหวังให้ท่านช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัย และหวังโชคลาภ ช่วยให้สิ่งปรารถนาเกิดขึ้น โดยย่อก็คือ

๑. ช่วยให้พ้นภัยอันตราย
๒. ช่วยบันดาลสิ่งที่ปรารถนา

คนเราก็มี ๒ อย่าง ไปเที่ยวกราบไหว้ เช่นสรวง บูชา อ่อนวอนเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งมีฤทธิ์อำนาจที่คิดว่าเหนือธรรมชาติ แต่การบูชาที่นั่นวัตถุประสงค์ไปอยู่ที่สนองความต้องการของตัวเอง คือ ตัวอยากพ้นภัย และอีกอย่างคือ อยากได้สิ่งที่

ปรารถนา จึงบูชาเทพเจ้า จุดเน้นอยู่ที่ความปรารถนาของตนเอง ว่าโดยเนื้อหาสาระ การเช่นสรวงเทพเจ้าเมื่อหลายพันปีก่อนทำเพื่ออะไร เวลานั้นก็อย่างนั้น

เมื่อพระพุทธรศาสนาเกิดขึ้น สิ่งหนึ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงทำ ซึ่งเห็นได้ชัดก็คือ ทรงชักชวนให้เลิก “บูชาอัญญา” ไม่ให้มัวหวังผลจากการอ้อนวอนให้เทพเจ้ามาบันดาล พระองค์ได้ทรงย้ายหลักการจากเทพเป็นใหญ่ มาเป็น “ธรรม” เป็นใหญ่ ซึ่งเราควรจะทราบกันให้ชัด

หลักพุทธรศาสนาข้อสำคัญที่สุด คือการย้ายจากเทพสูงสุด มาเป็นธรรมสูงสุด

พระพุทธรเจ้าไม่ได้ทรงสอนให้ลบล้างหรือลบหลู่เทพ แต่ให้เปลี่ยนฐานะ เปลี่ยนความสัมพันธ์กับมนุษย์ แต่ก่อนโน้นมนุษย์ถือว่าเทพสูงสุด เทพบันดาลทุกอย่าง เช่น พระพรหมเป็นเทพสูงสุด ซึ่งมนุษย์จะต้องเชื่อฟังและไหว้วอน พระพุทธรเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงสอนใหม่ว่า อย่าไปมัวมองที่เทพเลย ในธรรมชาติมีความจริงของมันอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องของความเป็นไปตามธรรมดา เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ท่านเรียกง่าย ๆ ว่า “ธรรม” ซึ่งเราแปลว่า ความจริงของธรรมชาติบ้าง กฎธรรมชาติบ้าง เป็นต้น

ความเป็นจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา หรือธรรมนี้แหละ สำคัญที่สุด เมื่อเราต้องการอะไร ก็ดูเหตุปัจจัย และทำเหตุปัจจัย แต่จะทำเหตุปัจจัยได้ถูกก็ต้องรู้ จึงต้องศึกษาเหตุปัจจัยให้ชัด แล้วก็ทำให้ตรงตามเหตุปัจจัยนั้น ผลสำเร็จจึงจะเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น ธรรมคือความจริงของเหตุปัจจัย หรือกฎ

ธรรมชาตินั้นแหละ ที่บันดาล (ใช้คำเป็นบุคลาธิษฐาน) ต้องดูที่นี้ ไม่ใช่ว่าเทพเจ้าจะมาบันดาลตามที่พระองค์โปรดปราน พระพุทธเจ้าได้ทรงย้ายจากเทพเป็นใหญ่หรือเทพสูงสุด มาเป็นธรรมสูงสุด และ “เทพ” ก็ต้องอยู่ใต้ “ธรรม” คือได้ความจริงของกฎธรรมชาตินี้ และให้ชาวพุทธมาสนใจเรื่องธรรมแทน

การยกเอาธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ที่มีอยู่ในธรรมดาของธรรมชาติเป็นใหญ่นี้แหละ คือหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา

เมื่อให้ถือ “ธรรม” เป็นใหญ่แล้ว มนุษย์ก็ต้องพยายามศึกษา โดยเฉพาะก็คือพัฒนาปัญญาของตนให้รู้เข้าใจ “ธรรม” คือความจริงของกฎธรรมชาติ แล้วปฏิบัติให้ถูกต้องตามความจริงของกฎธรรมชาตินั้น เช่น ทำให้ตรงเหตุปัจจัย เป็นต้น

เมื่อต้องการผลก็ต้องทำที่เหตุปัจจัย จะทำเหตุปัจจัยได้ถูกต้องก็ต้องศึกษาให้เกิดปัญญารู้เหตุปัจจัยนั้น การที่จะทำเหตุปัจจัยเดินหน้าไปได้ก็ต้องมีความเพียรพยายาม เริ่มด้วยให้หวังผลสำเร็จจากการกระทำ

เป็นอันว่า จากหลัก **“ธรรมเป็นใหญ่”** ก็ตามมาด้วยหลักการว่า

- ให้หวังผลจากการกระทำ แทนที่จะหวังผลจากการอ่อนวอน
- ให้มีความเพียรพยายามในการกระทำ แทนที่จะมัวจัดพิธีบวงสรวงอ่อนวอน และ
- ให้ศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา ที่จะรู้จักทำเหตุปัจจัยให้

สำเร็จผล

ด้วยเหตุนี้ หลัก**ไตรสิกขา** จึงมาเป็นหลักใหญ่แห่งการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักแห่งการพัฒนาคนให้ทำกรรมหรือทำการต่างๆ ให้ถูกต้องดียิ่งขึ้นๆ โดยสอดคล้องกับความจริงของกฎธรรมชาติ

เมื่อคนเราปฏิบัติถูกต้องตามกฎธรรมชาติ การปฏิบัติของคนที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาตินั้น ท่านก็เรียกว่า “ธรรม” ด้วย “ธรรม” จึงได้มีความหมายพื้นฐาน ๒ อย่างคือ

๑. “ธรรม” คือ ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ หรือจะเรียกว่ากฎธรรมชาติดีก็ได้ หรือจะเรียกว่า “สัจธรรม” ก็แล้วแต่

๒. “ธรรม” คือการปฏิบัติอย่างฉลาด หรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ที่ได้ผลดีโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติที่เรามักเรียกว่า “จริยธรรม”

สังคมไทยจะฟื้นได้ คนไทยต้องเชิดชูคนมีธรรม

คนที่มีธรรม ก็คือคนที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย และรู้จักปฏิบัติได้ถูกต้องสอดคล้องกับความจริงของกฎธรรมชาตินั้น ข้อปฏิบัติของมนุษย์อย่างนี้ ใครมีอยู่ เริ่มตั้งแต่เป็นคนชื่อตรงต่อความจริงของกฎธรรมชาติ ความจริงเป็นอย่างไรก็ว่าอย่างนั้น เราเรียกคนนั้นว่ามี “ธรรม”

เมื่อเราไม่ได้ถือเทพเจ้าเป็นใหญ่แล้ว เราก็หันมาถือธรรม

เป็นใหญ่ เราจึงบูชา “ธรรม” และในการที่จะบูชาธรรมนั้น บุคคลใดมี “ธรรม” เป็นที่แสดงออก เป็นที่รองรับ เป็นสื่อของ “ธรรม” เราก็บูชาคนนั้น เพราะฉะนั้นจึงมีพุทธภาษิต คือคำตรัสของพระพุทธเจ้า ซึ่งควรจะจำกันไว้ให้แม่น เช่นคาถาหนึ่งในธรรมบทว่า

มาเส มาเส สหเสสน โย ยเซถ สตํ สมํ เป็นต้น

แปลว่า บุคคลใด ถึงจะเช่นสรวงด้วยทรัพย์เดือนละพัน ตลอดเวลาร้อยปี ก็มีค่าไม่เท่าบูชาคนที่ฝึกตนแล้ว แม้เพียงครู่เดียว

หลักนี้สำคัญมาก และยังมีพุทธภาษิตทำนองนี้อีกมากมาย ที่ให้ความสำคัญแก่การมาช่วยกันบูชาคนที่มีธรรม เพราะเป็นประโยชน์แท้จริง เพราะเท่ากับเป็นการบูชาคือยกย่องเชิดชูความจริง บูชาความถูกต้อง และบูชาหลักการของสังคม ที่จะธำรงรักษาสังคมให้อยู่ได้ พร้อมทั้งเป็นการขยายจิตใจของคนออกไปไม่ให้มองจ้องจะเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว แต่ให้ความสำคัญแก่หลักการ และมองประโยชน์ส่วนรวมของสังคม

การที่ไม่มัววุ่นอยู่กับเรื่องของใจที่หมกมุ่นอยู่กับเรื่องของการจะขอผลดลบันดาลอะไรต่างๆ แล้วมาอยู่กับความจริงของกฎธรรมชาติ ทำให้ต้องใช้ปัญญาศึกษา ดังนั้น แม้แต่เพียงที่เราเอาหลักการบูชาบุคคลที่ควรบูชามาใช้อย่างเดียว ก็เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่สังคมจะเดินหน้าไปได้ ถ้าเราไม่ย้ายมาสู่จุดนี้ สังคมจะจมและเปลี้ยโทรมลงไปทุกที

ถ้าเราไม่บูชาธรรม และไม่บูชาคนที่มีธรรม เราก็จะเขวไปบูชาเทพเจ้า ถ้าไม่บูชาเทพเจ้าบนฟ้า ก็อาจจะเอาอะไรที่ไม่เข้า

เรื่องมาเป็นเทพเจ้า เช่นเดี๋ยวนี้นี้พูดกันว่า “เอาเงินเป็นเทพเจ้า”
ต่อไปก็บูชา “เงิน” บูชา “ผลประโยชน์” อะไรต่อมิอะไร ก็ไปกัน
ใหญ่ เพราะฉะนั้นหลักการนี้สำคัญมาก เป็นปัจจัยใหญ่ที่จะตรึง
สังคมไว้

ในมงคล ๓๘ ประการ พระพุทธเจ้าก็ตรัสแสดงการบูชาคน
ที่ควรบูชาไว้ เป็นมงคลข้อที่ ๓ หมายความว่า พระพุทธศาสนา
เริ่มที่สังคมก่อน คือเริ่มจากรอบตัวเข้ามา ให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดี
อย่างถูกต้อง

มงคลข้อที่ ๑ คือ อเสวนา จ พาลานํ ไม่คบคนพาล หมาย
ความว่า ไม่เอาเยี่ยงอย่าง ไม่ตามคนพาล ไม่เอามาเข้าวง
สัมพันธ์ในการเป็นอยู่และกิจการงาน แต่ก็มีข้อยกเว้น เดียวโยม
จะบอกว่า “เอ๊ะ อะไร ไม่เหลียวแลคนพาลเลยหรือ?”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ไม่ควรคบคนทราม เว้นแต่จะช่วย
เขา” (อง.ติก.๒๐/๔๖๕/๑๕๗) มีหลักอย่างนี้ หมายความว่า ถ้าเราจะคบ
คนพาล ก็คบเพื่อจะช่วย แต่จะไปเอาตามอย่างเขาไม่ได้

พร้อมกันนั้น คนที่จะช่วยคนพาลก็ต้องเตรียมตัวให้ดีด้วย
เช่น ต้องแข็งจริง ต้องมั่นคง ต้องเก่ง มั่นใจว่าดึงเขาขึ้นมาได้
ไม่ใช่ว่าตัวเองอ่อนแอ จะไปช่วยเขา ตัวเองกลับโดนเขาดึงลงไป
เลย ถ้าอย่างนี้ก็แยะไปกันใหญ่ เพราะฉะนั้น หลักทั่วไปจึงบอก
ว่า ไม่คบคนพาล และก็มาถึงข้อยกเว้นว่า นอกจากจะช่วยเขา

มงคลข้อที่ ๒ คือ ปณฺทิตานญจ เสวนา แปลว่า คบบัณฑิต
คือคบคนดี คนมีปัญญาและคุณธรรม คนที่จะชักนำไปสู่ความ
เจริญงอกงามในความดี

มงคลข้อที่ ๓ คือ *บุชา จ บุษนียาน* แปลว่า บูชาคนควรบูชา หรือบูชาบุชฌนียชน

นั่นคือมงคล ๓๘ สามข้อแรก เป็นชุดที่หนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องของมนุษย์ในสังคม โดยเฉพาะการบูชาคนที่ควรบูชา นี่ เป็นข้อที่ควรจะได้เน้นกันเป็นพิเศษในสังคมปัจจุบัน เพื่อจะได้ช่วยกันธำรงรักษาสังคมไว้ ด้วยการธำรงรักษา “ธรรม” ให้แก่สังคม

อย่างไรก็ตาม การธำรงรักษา “ธรรม” นั้น เป็นนามธรรมที่เรามองไม่ค่อยเห็น ถ้าเราทุกคนธำรงธรรมได้ด้วยตนเองก็ดีซี คือเราประพฤติธรรมนั้นแหละ การธำรง “ธรรม” ไว้ ก็คือตัวเราเอง ต้องประพฤติตาม “ธรรม” นั้น

ทีนี้ถ้ามีคนประพฤติ “ธรรม” อย่างจริงๆ จังๆ เป็นตัวอย่าง เราต้องช่วยกันแสดงออกให้เห็นว่า เราเป็นนักธำรง “ธรรม” เราเชิดชู “ธรรม” จริงๆ ด้วยการเชิดชูคนที่ มี “ธรรม” ถ้าเราเชิดชูบุคคลที่มีธรรม บูชาคนที่ดี ก็เป็นการแสดงอย่างแน่นอนว่า เราบูชาธรรม ยกย่องความดีงามถูกต้อง ฉะนั้น หลักการบูชาบุชฌนียชนนี้ คิดว่าปัจจุบันเราจะต้องช่วยกันเน้นให้มากเป็นพิเศษ

คนดีมีพลังที่แท้ คือพลังแห่งธรรม

วันนี้ ทางสำนักบัณฑิตอาสาสมัครจัดพิธีทำบุญอุทิศกุศล แต่อาจารย์ปวย เน้นอนว่ากิจกรรมนี้เป็นการศึกษาปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของธรรมข้อนี้ด้วย คือการบูชาบุชฌนียชน ในฐานะที่ท่านเป็นบุคคลที่ถือว่าควรจะบูชาสำหรับสังคมไทย การบูชานี้น้อยเพื่อให้เป็นแบบอย่าง และแสดงน้ำใจของเราว่า เราบูชาคุณ

ธรรม บูชาความดี บูชาธรรม

นี่ก็คือได้ ๒ อย่าง สำหรับข้อแรก คือความกตัญญูกตเวที นั้นก็สำคัญ แต่วันนี้จะไม่เน้น เราควรจะเน้นอย่างหนึ่งเป็นพิเศษ ซึ่งเห็นว่าสำคัญมากสำหรับสังคมไทย

ในด้านความดีต่อตัวระหว่างบุคคล เราก็มีกตัญญูแล้ว แต่สำหรับคนที่มีคุณดี ทำประโยชน์ให้ และเป็นแบบอย่างแก่สังคมวงกว้าง เราต้องมาเน้นข้อบูชาบูชาชเนี่ยชน ที่เป็นมงคลอันอุดม

ขอย้ำอีกครั้งว่า *บูชา จ บูชาชเนี่ยนัน เอตมมมงคลมุตตม* แปลว่าการบูชาบูชาชเนี่ยชน เป็นมงคลอันสูงสุด

ตอนนี้ขอให้มาคิดว่า คนที่ควรบูชา ที่เราบอกว่าท่านมีธรรม เราจึงบูชาท่าน ยกย่องท่าน ในฐานะที่เราเห็นท่านเป็นสื่อของธรรม และเป็นที่ยอมรับของธรรม ซึ่งโยงเราขึ้นไปสู่การบูชาธรรมนั้น ท่านมีคุณความดีเป็นสื่อของธรรมอย่างไร

เราได้เห็นว่าคุณครูป๋วยมีคุณความดีหลายอย่าง แต่ความดีอย่างหนึ่งที่รู้สึกว่าคุณครูป๋วยเด่นมากก็คือ **ความซื่อสัตย์สุจริต** คุณสมบัติข้อนี้ได้ยินพูดกันอยู่เสมอ พอดีอาตมภาพก็ได้เขียนไว้ในข้อเขียนที่ลงในหนังสือที่ระลึก ไม่ทราบว่าจะเสร็จแล้วหรือยัง? ตั้งชื่อหัวข้อไว้ว่า “ดร.ป๋วย กับธรรมะ” ซึ่งได้เล่าไว้ว่า อาตมภาพทั้งแปลกใจและประทับใจ ซึ่งทำให้จำแม่นและได้เขียนไว้ในหนังสือ นั้น คือว่าได้ไปพบข้อเขียนของคุณครูป๋วย พูดถึงธรรมหมวดหนึ่ง ที่ชื่อว่า พละ ๔

พละ ๔ ไม่ค่อยมีคนได้ยิน แม้แต่ในวงการผู้ศึกษาธรรมทั่ว

ไป ก็ไม่ค่อยได้ยิน ก็เลยนึกว่า อาจารย์ป๊วย คงจะสนใจธรรมมาก จึงไปเจอหมวดธรรมที่คนทั่วไปไม่ค่อยรู้จัก แล้วคิดต่อไปว่าท่าน คงเอาใจใส่หรือให้ความสำคัญแก่ธรรมชุดนี้มาก ก็เลยเอามาพูด ในที่นี้

ใครพูดถึงอาจารย์ป๊วยที่ไร อาตมานึกถึงธรรมหมวดนี้ทุกที โยงไปด้วยกันเลย ธรรมที่เรียกว่า **ผละ ๔** นี้ มีอะไรบ้าง

ข้อที่ ๑ **ปัญญาผละ** หรือปัญญาพลัง กำลังปัญญา ข้อนี้ สำคัญมาก คนเราต้องมีกำลังปัญญา การที่เราศึกษาแล้วเรียนกัน มาจนจบมหาวิทยาลัย ก็เพื่อจะได้มีปัญญา ปัญญาทำให้เรารู้จัก และเข้าใจสิ่งต่างๆ แล้วปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำให้สามารถแก้ไขปรับปรุง ทำให้พ้นจากปัญหา ขจัดข้อติดขัดต่างๆ ทำให้จิตใจเราเป็น อิศระ ทำให้หลุดพ้นได้ ปัญญาเป็นตัวส่องสว่าง ชี้ นำ บอกทาง ขยายขอบเขต ปลดปล่อยให้เป็นอิสระ

อย่างน้อย เมื่อปฏิบัติหน้าที่การงานทำกิจการใด ก็ต้องรู้ เข้าใจงานการที่ตนทำเป็นอย่างดี

ข้อที่ ๒ **วิริยผละ** หรือวิริยพลัง กำลังความเพียร คนเราทำการอะไรต่างๆ จะสำเร็จได้ต้องมีความเพียร ถ้าไม่มีความเพียรก็ไม่สำเร็จ โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนาที่สอนให้หวังผลจากการกระทำ เมื่อจะทำให้เดินหน้าไปก็ต้องทำด้วยความเพียรพยายาม จะมัวรอใครบันดาลให้ไม่ได้

อย่างน้อย ไม่ว่าจะทำหน้าที่กิจการงานอะไร ก็ต้องขยัน หมั่นทำให้สำเร็จเรียบร้อย ไม่ให้บกพร่อง

ข้อที่ ๓ **อนวัชชผละ** หรืออนวัชชพลัง กำลังความสุจริต

กำลังแห่งการกระทำหรือกิจการงานที่ไม่มีโทษ ไม่มีข้อที่ใครจะยกมาติเตียนได้ พุดง่ายๆ ว่า “มือสะอาด”

การที่อาจารย์ป่วยสนใจหลักพระ ๔ นี้ อาจจะเป็นเพราะธรรมชุดนี้มีอนวัชชพระ คือกำลังความสุจริตด้วย

ข้อที่ ๔ **สังคหพระ** หรือสังคหหลัง กำลังการสงเคราะห์ คือความสัมพันธ์ที่ดีงามเกื้อกูลกันในหมู่มนุษย์

- ด้วยการให้เผื่อแผ่แบ่งปัน ที่เรียกว่า “ทาน”
- ด้วยถ้อยคำดีงาม ที่พูดด้วยใจรักหรือมีน้ำใจ เช่น ใช้วาจาช่วยเหลือกันในการแนะนำบอกทางแก้ปัญหา เป็นต้น ที่เรียกว่า “ปิยวาจา”
- ด้วยเรี่ยวแรง กำลัง ในการบำเพ็ญประโยชน์ ที่เรียกว่า “อัทธจริยา”
- ด้วยการมีความเสมอภาค ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ที่เรียกว่า “สมานัตตตา”

รวมแล้ว สังคหพระ ที่แยกย่อยเป็น ๔ ข้อ ก็คือ ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม มนุษย์นอกจากจะอยู่ร่วมกันด้วยดีมีเมตตาแล้ว ก็ต้องมีการช่วยเหลือกัน ซึ่งจะยึดเหนี่ยวชุมชน และสังคมไว้ให้มีความสามัคคี

อย่างน้อย เมื่อทำหน้าที่การงาน ก็ไม่เอาแต่ตัวคนเดียว แต่รู้จักใส่ใจมีน้ำใจเอื้อเฟื้อคำนึงถึงคนที่อยู่ร่วมในวงงาน รักษาความสัมพันธ์ที่ดี ร่วมมือร่วมใจกัน และเกื้อกูลสังคมไปด้วย

พระ ๔ นี้ ขอย้ำหัวข้ออีกครั้งหนึ่ง

๑. ปัญญาผล - กำลังปัญญา
๒. วิริยผล - กำลังความเพียร
๓. อนุวัชชผล - กำลังความสุจริต

๔. สังคหผล - กำลังการช่วยเหลือกันหรือประสานสังคม

หลักผล ๔ นี้ อาจารย์ป๊วยก็เขียนไว้ในหนังสือของท่านด้วย อาตมาเลยจำแน่ว่า อาจารย์ป๊วยสนใจธรรมะ และจำชื่อท่านติดมากับธรรมชุดนี้

เมื่ออาจารย์ป๊วยสนใจแล้ว ผู้อื่นที่นับถือท่านก็น่าจะสนใจ และชวนกันเอาไปประพฤติปฏิบัติด้วย

ถ้าธรรม ๔ ข้อนี้ ได้รับการใส่ใจนำมาใช้ประพฤติปฏิบัติกันในสังคมนี้ สังคมก็เจริญพัฒนาแน่นอน และเจริญอย่างมั่นคง เพราะในข้อสุดท้ายมี “สังคห” ซึ่งในภาษาบาลีแปลว่า ประสานรวม ผูก ทำให้เกิดเอกภาพ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ใดมีผลหรือพลังภายในตัว ๔ ประการนี้ จะมีความมั่นใจในตนเอง จะดำเนินชีวิตหรือทำกิจการงานใดๆ ก็ทำด้วยความมั่นใจ ไม่หวั่นเกรงต่อภัยอันตรายใดๆ ไม่กลัวแม้แต่ความตาย

คนเรานี้หลักสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือความมั่นใจในตนเอง ซึ่งต้องสร้างขึ้นให้ได้ ถ้าเรามีผล ๔ ประการนี้ เราก็จะมีความมั่นใจ ยืนหยัดอยู่ในโลก และยืนยองอยู่ในสังคมได้อย่างดี

คนซื่อสัตย์ คืออยู่กับความจริง จึงมีธรรมทันที คนซื่อสัตย์ มีสันโดษช่วยค้ำประกันความสุขจิต

เรื่องที่อาจารย์ป่วยเขียนไว้ แสดงออกถึง “ธรรม” ที่ท่านสนใจ ที่ท่านรู้ ที่ท่านปฏิบัติ โดยเฉพาะคุณสมบัติที่ควรเน้น ซึ่งเด่นในตัวท่าน ที่คนในสังคมรู้จักกันมาก คือ ความซื่อสัตย์สุจริต

แน่นอนว่า ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นธรรมข้อสำคัญ โดยเฉพาะเป็นสังขะ คือความจริง ซึ่งตรงกับธรรมอยู่ในตัวเลยทีเดียว เพราะธรรมก็มีความหมายว่าความจริง คือความจริงเป็นอย่างไร ก็ปฏิบัติไปตามนั้น จึงตรงไปตรงมา

เมื่อปฏิบัติไปตามความจริง ก็ตรงตามธรรม และเป็นความซื่อสัตย์สุจริตด้วยพร้อมกัน

คนที่ซื่อสัตย์ คือคนที่อยู่กับธรรมตั้งแต่ต้น หรืออยู่บนฐานที่ถูกต้อง คือเป็นธรรมอยู่ในตัวเลย เพราะไม่เขวออกไปจากธรรมที่เป็นหลักแหล่งของความจริงนั้น

ความซื่อสัตย์สุจริต โยงไปหาความประพฤติความเป็นอยู่ และคุณธรรมข้ออื่นๆ ด้วย เพราะมนุษย์อยู่ในโลกต้องดำเนินชีวิต ต้องกิน ต้องอยู่ ต้องมีปัจจัย ๔ เป็นต้น การที่จะมีความซื่อสัตย์สุจริตอยู่ได้จะต้องมีธรรมข้ออื่นโยงกันเข้ามาอีก

ลักษณะของอาจารย์ป่วยอย่างหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าดูไม่ผิด คือ ท่านมีความสันโดษ

สันโดษ แปลว่า ความพอใจในสิ่งที่เป็นของตน ไม่อยากได้ของคนอื่น และอยากได้ยอมรับเฉพาะสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม

ขยายความให้เต็มว่า ยินดีพอใจในสิ่งที่ได้มาเป็นของตน

ด้วยความเพียรพยายามทำให้มีขึ้นมา โดยชอบธรรม เน้นว่า ต้องได้ด้วยความเพียร และโดยชอบธรรม ถ้าไม่ชอบธรรมไม่เอา

ได้ทราบว่ อาจารย์ป๊วย แม้แต่ของขวัญ ก็ไม่ยอมรับ ท่านมีความสันโดษ ไม่เอาของอะไรอื่น อยู่ด้วยวัตถุแค่ตามที่มีสิทธิได้รับ เช่น เงินเดือนของตนตามสิทธิโดยถูกต้อง สิทธิของตนมีเท่าใดก็รับแค่นั้น เกินนั้นไม่เอา อย่างนี้เป็นสันโดษนะชัดเต็มที่อยู่แล้ว แต่มองให้ดี จะก้าวไปถึง “มกน้อย” ด้วยซ้ำ คือถึงขั้นที่เรียกว่า เป็นผู้มกน้อยสันโดษ

สันโดษนั้น ไม่ต้องการบำรุงบำเรอตัวเอง ไม่หาวัตถุมาปรนเปรอ

สันโดษนี้ใช้กับพวกวัตถุ พุดง่าย ๆ ว่า ใช้กับวัตถุเสพบริโภค สิ่งของ เครื่องกิน เครื่องใช้ เริ่มด้วยปัจจัย ๔ ที่จะเอามารุงบำรุงบำเรอความสุขทางกาย สิ่งเหล่านี้ท่านสอนให้สันโดษ

โดยเฉพาะ “พระ” พระพุทธเจ้าตรัสสอนอยู่เสมอว่า พระภิกษุจะต้องสันโดษในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกาส์ขบิหาร ตัวเองก็อยู่เรียบง่าย และเป็นผู้ที่เลี้ยงง่าย

คนที่สันโดษยอมมีความสุขได้ง่าย แต่ถ้าไม่สันโดษจะสุขได้ยาก คนสันโดษมีแค้ไหนก็สุข แต่คนไม่สันโดษไม่มีความสุขด้วยของที่มี เพราะความสุขไปอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มี เพราะฉะนั้นก็สุขไม่ได้สักที คนที่ไม่สันโดษก็เลยเป็นคนไม่มีความสุข

มองดูลักษณะพื้นฐานง่าย ๆ ว่า เมื่อสันโดษทำให้เป็นคนที่มีความสุขง่าย ก็เลยไม่ต้องมัววุ่นวายกับการแสวงหาวัตถุเสพบริโภค แต่ความหมายไม่จบแค่นั้น

ถ้าสันโดษจบแค่นี้ก็แย่ เพราะจะเลื่อนลอย และมาต้นที่ความสุข แล้วก็ทำให้เฉื่อยชาและประมาท

ถ้าสันโดษมีความหมายแค่นี้ ก็มีทางที่จะกลายเป็นปัจจัยแห่งความเกียจคร้านไปก็ได้ เรียกว่าง่าย ๆ ว่า **สันโดษของคนขี้เกียจ**

สันโดษ เตรียมความพร้อม

ให้เป็นนักทำงานชนิดอุทิศตัว

เรื่องของสันโดษ จุดสำคัญที่สุดอยู่ตรงคำถามที่ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้พระสันโดษ

เมื่อพระสันโดษ นอกจากตัวเองจะไม่ต้องเดือดร้อนวุ่นวายใจแล้ว ก็ไม่ทุจริต และจะไม่รบกวนชาวบ้าน

ถ้าพระไม่สันโดษ ก็รบกวนชาวบ้านเรื่อย เดี่ยวอยากจะได้จิวรดี ๆ เดี่ยวอยากจะได้ที่อยู่ดี ๆ ที่นี้เอาแล้ว ก็เรียบบ้าง แสวงหาลาภโดยวิธีต่างๆ บ้าง การที่ท่านให้มีสันโดษ ก็เพื่อจะได้เป็นพระที่เลี้ยงง่าย ตามหลักปฏิบัติของพระอย่างหนึ่งคือ สุภโว เป็นผู้เลี้ยงง่าย แต่ก็ไม่ใช่แค่นี้

ที่สำคัญก็คือ สันโดษจะพาคุณสมบัติอะไรมาอีก เมื่อก็อ้า คำว่า “สุจริต” สันโดษเป็นตัวค้ำประกันให้มีความสุขสุจริต ถ้าไม่สันโดษก็สุจริตอยู่ได้ยาก เมื่อเราอยากจะทำสิ่งบำเรอความสุขของตนเองอย่างไม่รู้จักพอ ความซื่อสัตย์สุจริตก็อยู่ไม่ได้ คนจะซื่อสัตย์สุจริตได้ ต้องมีสันโดษมาช่วยค้ำประกัน แต่สันโดษก็ไม่ใช่แค่นั้นอีก

คราวนี้ก็มาถึงจุดสำคัญที่สุด ซึ่งเป็นจุดหมายและเป็นเหตุ

ผลของสันโดษ คือ พระภิกษุถ้าไม่สันโดษก็จะไม่สามารถและไม่มีความพร้อมที่จะทำหน้าที่

พระภิกษุมีหน้าที่ คือ หนึ่ง เล่าเรียน สอง ปฏิบัติ สองอย่างนี้รวมกัน คือ เล่าเรียนและปฏิบัติ ภาษาพระเรียกว่า “สิกขา” คือ ศึกษา คำว่า “สิกขา” คือ “เล่าเรียนและปฏิบัติ” ถ้าเล่าเรียนแล้วยังไม่ปฏิบัติ ก็ยังไม่เรียกว่า “ศึกษา” ศึกษาแท้ต้องครบ คือปฏิบัติ โดยมีการเรียนรู้เป็นฐาน ศึกษาคือฝึกทำให้เป็น เมื่อเล่าเรียนแล้วก็ฝึกทำให้ได้ให้เป็นอย่างที่เรียนรู้ นั่น

นอกจากเล่าเรียนและปฏิบัติแล้ว ก็ต้อง สาม เผยแพร่สั่งสอนธรรม หน้าที่ของพระมีอย่างนี้ อย่างน้อยก็ใช้คำว่า ทำกุศลให้เกิดขึ้น

พระจะเพียรพยายามทำหน้าที่ของตนได้ดี ต้องมีสันโดษ เพราะว่าเมื่อพระสันโดษ ก็ไม่มีวุ่นวายอยู่กับการที่จะครุ่นคิดหาสิ่งเสพบริโภคมาบำรุงบำเรอตนเอง จึงสงวนเวลา ออมแรงงาน และถนอมพลังความคิดไว้ได้ แล้วก็นำเวลา แรงงาน และความคิดที่จะเอาไปใช้กับการแสวงหาวัตถุเสพนั้น เปลี่ยนเอามาใช้กับการทำงานของตน คือ เล่าเรียน ปฏิบัติ เผยแผ่ธรรมได้เต็มที่

โดยนัยนี้ สันโดษจึงเป็นการปฏิบัติขั้นเตรียมตัวให้พร้อมเมื่อพร้อมแล้ว ไม่น่วงกังวลอะไรแล้ว ก็มุ่งหน้าอุทิศตัว ทั้งอุทิศเวลา อุทิศเรี่ยวแรง และอุทิศความคิด ให้แก่การเพียรพยายามละอกุศล และทำกุศลให้เกิดขึ้น

คำว่า “ละอกุศล และเจริญกุศล” นี้คลุมหมด จะพูดง่าย ๆ ก็ว่าละชั่ว และทำสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้น คนสันโดษเอาความเพียรมาใช้

ในเรื่องนี้

ใครมีหน้าที่ที่จะละความชั่ว กำจัดแก้ไขสิ่งเลวร้าย แก้ปัญหาอะไร และจะต้องสร้างสรรค์ความดีอะไร ก็ทำหน้าที่นั้นๆ ให้เต็มที่ เพราะคนที่สันโดษมีเวลาเต็มที่ ใช้แรงงานได้เต็มที่ และอุทิศความคิดได้เต็มที่

ในทางตรงข้าม ถ้าคนไม่สันโดษ สมองของเขาก็จะครุ่นคิดว่า พรุ่งนี้เราจะไปหาสิ่งเสพบำเรอสุขที่ไหน จะไปบริโภคอะไร แล้วก็เอาแรงงานไปเที่ยววิ่งพล่านหาสิ่งเสพบริโภคให้แก่ตัวเอง พร้อมกันนั้นเวลาก็ถูกเผาผลาญหมดไป หน้าที่การงานก็เสื่อมเสีย

แต่พอสันโดษได้ วัตถุก็พออยู่แล้ว ก็เอาเวลา พร้อมทั้งแรงงานและความคิดไปอุทิศให้แก่งานและการทำหน้าที่ เพราะฉะนั้นก็กลายเป็น สันโดษของนักทำงาน

แยกให้ชัดเสียที ในการที่จะพัฒนา ว่าสันโดษใดหนุน สันโดษไหนขัด

สันโดษที่ถูกต้อง เป็นสันโดษของนักทำงาน และสันโดษเพื่อทำงาน เพราะฉะนั้น ถ้าสันโดษไม่มาต่อด้วยความเพียรในการทำกิจการงานหน้าที่ ก็จะทำให้เราหยุดเฉย ลงนอน กลายเป็นเกียจคร้านไปเลย

ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ สันโดษจึงเป็นธรรมที่ต้องระวัง เพราะถ้าไม่รู้ ไม่เข้าใจความมุ่งหมายว่าพระพุทธเจ้าสอนสันโดษไว้เพื่ออะไร ก็จะกลายเป็นสันโดษเพื่อความสุข เพราะคนสันโดษสุขง่าย

อยู่แล้ว พอสุขแล้วก็สบาย ไม่มีอะไรจะชวนชวาย ก็เลยเกียจคร้าน นั่นคืออันตราย

แต่สันโดษอย่างของอาจารย์ป่วยนี้แน่ใจได้ เป็นสันโดษของนักทำงาน ซึ่งในที่นี้ต้องการเน้นใน ๒ ด้านก่อน คือจะไม่เน้นในแง่ความสุขส่วนตัวของท่าน ในแง่ที่ท่านก็สุขด้วยวัตถุหรือทรัพย์สินสิ่งของที่ท่านมีอยู่ ท่านมีเท่าไรเท่าที่พอสมควรแล้ว ท่านก็สุขได้ อันนี้เป็นด้านส่วนตัว แต่แง่สำคัญที่ไปสัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ก็คือ

๑. (สันโดษทำให้) **รักษาความสุจริตได้** เพราะฉะนั้น เมื่ออาจารย์ป่วยสันโดษ ก็เป็นหลักประกันให้ท่านดำรงความซื่อสัตย์สุจริตได้ด้วย เพราะท่านสันโดษ ท่านจึงไม่รับนอกเหนือหรือเกินจากส่วนของท่าน และไม่เอาส่วนที่ไม่ถูกต้องตามธรรม หรือส่วนที่ไม่ใช่สิทธิของท่าน แม้แต่ใครจะให้ก็บอกว่าจะไม่เอาหรือก ถึงตอนนี้ ก็ถึงขั้นเป็นความ “มักน้อย” เลยทีเดียว

พูดสั้นๆ ว่า เพราะท่านสันโดษ ท่านจึงรักษาสุจริตไว้ได้ และในทางกลับกัน เพราะท่านซื่อสัตย์สุจริต ท่านจึงสันโดษ

๒. (สันโดษทำให้) **อุทิศตัวให้แก่การทำงาน** เรียกว่าสันโดษเพื่อทำงาน หรือสันโดษของนักทำงาน แทนที่จะเอาเวลาไปล้างผลาญกับการหาความสุขส่วนตัว ก็เอาเวลานั้นมาใช้ในการทำงาน ก็เลยทำงานได้เต็มที่

คนสันโดษนั้น ทำงานได้เต็มที่ เพราะไม่ไปวุ่นวายนอกรงานนอกหน้าที่ อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า สงวนหรือออมเวลาพร้อมทั้งงานและความคิดไว้ได้หมด แล้วเอามาทุ่มเทอุทิศให้กับการทำงาน

หรือการสร้างสรรค้อย่างเดียว

ธรรมะที่พูดมาแค่นี้ก็เป็นเรื่องสำคัญต่อการพัฒนา อย่างที่อาจารย์ป่วยท่านทำในข้อสันโดษนี้ ซึ่งทำให้มีความสุขจิตด้วย พร้อมกับเป็นนักทำงาน ถ้าคนไทยปฏิบัติได้อย่างนี้ ประเทศชาติก็จะพัฒนาอย่างไม่ต้องสงสัย สันโดษแบบนี้ไม่ขัดขวางการพัฒนาประเทศแน่นอน แต่หนุนาการพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง

บางที่เราเถียงกันไม่เข้าเรื่อง สมัยหนึ่งหลายคนเถียงกันว่า สันโดษขัดขวางการพัฒนาหรือไม่ ก็เถียงกันไป บางทีก็ถึงกับด่าอีกฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายหนึ่งบอกว่า สันโดษขัดขวางการพัฒนาประเทศ อีกฝ่ายหนึ่งก็ว่า นี่ มาติเตียนธรรมของพระพุทธเจ้า ตาคณนี่! เป็นคนนอกศาสนาหรือไร? ก็ว่ากันไป แต่ที่จริงอาจจะโกรธกันไปไม่เข้าเรื่อง

ทางพระท่านให้ตอบแบบวิภวาท คือต้องแยกแยะตอบ หรือตอบแบบจำแนก คือ บอกว่า ถ้าปฏิบัติไม่ถูก ไซ้ สันโดษอาจจะกลายเป็นเครื่องขัดขวางการพัฒนาได้ เพราะเป็นสันโดษเลื่อนลอย ซึ่งไปต้นที่ความสุข แล้วก็ทำให้เฉื่อยชาเกียจคร้าน แต่ถ้าสันโดษถูกต้อง จะสัมพันธ์กับการรักษาความสุขจิตและช่วยให้เราอุทิศตัวแก่การทำหน้าที่การงานได้อย่างเต็มที่ ถ้าอย่างนี้ก็จะ เป็นเครื่องหนุนาการพัฒนา และจำเป็นอย่างยิ่งต่อการที่จะพัฒนา

อย่างนี้เรียกว่าตอบแบบวิภวาท หรือตอบแบบแยกแยะ ไม่ใช่ตอบผางไปอย่างเดียว ผิดไปเลย หรือถูกครึ่งเดียว บางครั้งก็ทะเลาะกันมากมาย ก็ยุ่งกันใหญ่

ไม่มีธรรม ก็ไม่มีการพัฒนา

ถ้าพัฒนาความต้องการของคนไม่ได้ ก็พัฒนาสังคมประเทศชาติไม่สำเร็จ

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องของธรรมที่จะโยงเข้ากับการพัฒนา ตรงนี้แหละ คือประเด็นที่เจ้าภาพนิมนต์ไว้ โดยกำหนดให้พูดในเรื่องธรรมกับการพัฒนา ดูเหมือนชื่อหัวข้อเรื่องจะเป็นว่า “ถ้าไม่มีธรรม ก็ไม่มีการพัฒนา” หรือว่าเอาตมาจำผิดไปเอง ชื่อเรื่องที่ตกลงกันไว้อาจจะเป็นว่า “การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม” ก็คล้ายกัน จะเอาชื่อไหนก็ได้ ใช้ได้ทั้งคู่

“ไม่มีธรรม ก็ไม่มีการพัฒนา” และ “การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม” นั้นเป็นของแน่นอน เช่นที่ได้ยกตัวอย่างไปแล้ว ก็เห็นได้ชัดว่า การพัฒนาที่จะดีเยี่ยมหนีไม่พ้นธรรม เช่น ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต ต้องมีความเพียรพยายามในการทำงาน ต้องมีความสันโดษอย่างถูกต้อง ที่เอามาใช้เป็นหลักประกันความสุจริต และหนุนการทำความเพียร ตามหลักการหวังผลจากการกระทำ ถ้าคนไทยได้แค่นี้ประเทศชาติก็พัฒนามากแล้ว

นอกจากนี้ คนที่ไปทำงานพัฒนานั้น ต้องมีความเสียสละด้วย วัตถุประสงค์ของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มีข้อหนึ่งที่เน้นความเสียสละ แต่ความเสียสละนั้น ถ้าจิตใจเราไม่พร้อม ก็ทำได้ยาก จิตใจของเราต้องพร้อมด้วย อย่างน้อยใจต้องยอมรับ ถ้าใจเราไม่ยอมรับ ก็จะทำอย่างฝืน พุดง่าย ๆ ก็คือฝืนความต้องการ

ถ้าเราจะทำอะไรให้ได้ผล เราต้องมีความต้องการเสียก่อน เพราะฉะนั้นทางพุทธศาสนาจึงสอนให้ “เปลี่ยน” ความต้องการเสียก่อน จะเรียกว่าพัฒนาความต้องการก็ได้ คือปรับเปลี่ยนความต้องการให้ถูกต้องตั้งงามเป็นไปด้วยปัญญามากขึ้น

หลักสำคัญอย่างหนึ่งในพุทธศาสนาถือว่า ความต้องการของคนนั้น “เปลี่ยน” ได้ “พัฒนา” ได้ เราเคยต้องการอย่างนี้ แต่ความต้องการนั้นเป็นโทษ หรือขัดขวางจุดหมายที่ดี เราก็ปรับเปลี่ยนมันเสีย ถ้าเราปรับเปลี่ยนความต้องการให้ตรงกับสิ่งที่เป้าหมาย เราเกิดความต้องการใหม่ สิ่งที่มีจุดหมายก็จะสำเร็จ

เหมือนอย่างเด็กจะกินอาหาร ถ้าเด็กต้องการกินอาหารอร่อย เมื่อแกได้อาหารที่ไม่อร่อย แกกินโดยฝืนความต้องการ แกก็ทุกข์มาก ถ้าเราจะพัฒนาเด็ก เราก็ช่วยให้แกปรับเปลี่ยนความต้องการ โดยให้ปัญญาแก

วิธีเปลี่ยนความต้องการของคนที่จะให้เกิดการพัฒนา นั้นต้องเปลี่ยนด้วยการให้ปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจใหม่ เปลี่ยนทิวทัศน์ เปลี่ยนแนวคิดความเห็น

ตอนแรกเด็กมีความเห็นยึดไว้โดยไม่รู้ตัวว่า การกินอาหารนั้นเพื่ออร่อย ต่อมาเราเริ่มถามให้เด็กใช้โยนิโสมนสิการว่า เรากิน

อาหารเพื่ออะไร ให้เด็กหัดตอบ เด็กคิดไปคิดมา ก็เริ่มตอบได้ว่า ที่จริงกินอาหารไม่ใช่เพื่อแค่เอร็ดอร่อย แต่การกินอาหารมีวัตถุประสงค์ที่เป็นของจริงแท้ คือเพื่อสุขภาพ หรือที่เดี๋ยวนี้อาจใช้คำว่า เพื่อคุณภาพชีวิต

การกินเพื่อคุณภาพชีวิตนี้ อาหารอร่อยยังไม่พอ บางทีอาหารอร่อยกลับเป็นพิษ กลายเป็นทำลายคุณภาพชีวิตก็มี ไม่ได้แล้ว กินอาหารอร่อยนี้ บางทีเสียด้วย แล้วทำอย่างไร อาหารอะไรจะช่วยให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่จริงแท้

ตอนนั้นแถมมองเห็นแล้วว่าสิ่งที่ถูกต้อง คือคุณภาพชีวิต นี่คือการเปลี่ยนทิวทัศน์แล้ว พอปัญญาเกิด ก็เปลี่ยนทิวทัศน์ได้ว่า เป้าหมายที่ถูกต้อง ต้องเป็นว่า กินเพื่อคุณภาพชีวิต ไม่ใช่แค่กินเพื่ออร่อย

พอเด็กเปลี่ยนทิวทัศน์มาเป็นว่า เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการกินอยู่ที่คุณภาพชีวิต แกก็จะมองหาว่าอะไรจะสนองวัตถุประสงค์นี้ ถึงตอนนี้ก็เดินหน้าต่อไปในการศึกษา เช่นเรียนรู้ว่าอาหารอย่างนั้นอย่างนี้ มีคุณค่า มีประโยชน์ มีคุณสมบัติอย่างนั้นอย่างนี้ จะช่วยให้เรามีคุณภาพชีวิตดี สมองเป้าหมายนี้ได้ ถึงตอนนี้ แกก็อยากกินอาหารที่มีคุณค่าอย่างที่ได้เรียนรู้ นั่นคือการเปลี่ยนความต้องการ

เมื่อเด็กเริ่มเปลี่ยนความต้องการ อาหารที่เคยชอบเพราะอร่อย และมีความสุขเมื่อได้กิน แต่เมื่อรู้ว่าเป็นพิษ คราวนี้แกชักจะไม่ต้องการแล้ว และถ้าได้กินก็ชักจะไม่สุข แต่อาจจะกระสับกระส่าย กลายเป็นว่าอาหารที่จะช่วยให้เกิดคุณภาพชีวิตจึงจะสนองเป้าหมายนี้ได้ และแกจึงจะต้องการ และความต้องการนั้น

ถ้าได้สนองเมื่อใด แก่ก็มีความสุขเมื่อนั้น

คนเรานี้ **เมื่อได้สนองความต้องการก็มีความสุข** ก่อนนี้เด็กต้องการกินอาหารที่อร่อย ที่แก่ถูกใจ ถ้ากินไม่อร่อย แก่จะทุกข์ทันที แต่ที่นี้พอเกิดต้องการคุณภาพชีวิตขึ้นมา และแก่ได้กินอาหารนั้น บางทีทั้ง ๆ ที่ไม่ค่อยอร่อย แต่แก่มีความสุขได้ แล้วแกยังภูมิใจด้วยว่า เรากินถูกต้อง เราทำด้วยความรู้ คนที่ทำอะไรด้วยความรู้ ด้วยปัญญา จะมีความมั่นใจที่มั่นคง

เมื่อเด็กมีความสุขในการกินอาหารที่สนองความต้องการให้เกิดคุณภาพชีวิต แก่ก็มีความสุขอย่างใหม่ เพราะมีความต้องการใหม่ และได้สนองความต้องการนั้น นี่คือเรื่องของการพัฒนามนุษย์

ที่ว่ามานี้เป็นการยกตัวอย่างเล็กน้อยเท่านั้น การพัฒนาปรับเปลี่ยนความต้องการหรือความอยากของคนนี้ เป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก ควรจะพูดต่างหากโดยเฉพาะ

ในที่นี้ขอสรุปเพียงสั้น ๆ ว่า **การพัฒนาปรับเปลี่ยนความต้องการของคน เป็นส่วนสำคัญยิ่งของการพัฒนาคน** ถ้าไม่พัฒนาความต้องการของคน การพัฒนาสังคมประเทศชาติก็ไม่อาจเข้าสู่ทางที่ถูกต้อง และจะสำเร็จผลดีไม่ได้

ชีวิตก็ตาม สังคมก็ตาม

ยิ่งทำแบบฝึกหัด ก็ยิ่งพัฒนา

คนที่จะไปทำงานบัณฑิตอาสาสมัครนั้น ถ้าต้องเสียสละด้วยใจไม่พร้อม คือ **ไม่มีความต้องการ ก็ย่อมมีความฝืนใจ** แล้วก็

ต้องทุกข์แน่ ๆ และการงานก็ยาก

วิธีที่จะแก้คนให้ปรับเปลี่ยนความต้องการ ก็เริ่มตั้งแต่ภายใน ซึ่งมีหลายอย่าง วิธีอย่างหนึ่งก็คือ ตั้งท่าที่รับใหม่

เพียงแค่ว่าคนที่จะไปทำงานต้องเสียสละ ก็ฝืนใจแล้วใคร ๆ ก็อยากได้เพื่อตัวเองทั้งนั้น พอบอกว่า “สละ” ใจก็ไม่เอานอกจากนั้นยังต้องไปโดดเดี่ยว เดียวดาย ว้าเหว่ เห่งา ก็ทุกข์ทั้งนั้น

เสียสละอย่างเดียวก็น่าฝืนใจ ทุกข์แล้ว แล้วยังไปโดดเดี่ยวอีก เคยอยู่กับญาติพี่น้อง ครอบครัว พ่อแม่ ต้องไปอยู่ห่างไกล ก็เหงาทุกข์อีกแล้ว จะทำอย่างไร ก็ตั้งท่ารับใหม่ ให้ใจเริ่มพัฒนาความต้องการใหม่

เริ่มแรกเราตั้งท่าที่ของการมีจิตสำนึกในการฝึกตน จิตจะเริ่มรับได้ทันที **ฝึกนี้** คู่กับ **ฝืน** หรือตรงข้ามกับฝืน ถ้าเราทำอะไรด้วยฝืน จะรู้สึกทุกข์ แต่ถ้าทำอะไรด้วยความรู้สึกที่เราได้ฝึก เราจะสุข

งานอย่างหนึ่ง ยาก เราไม่ชอบ แต่ต้องทำ มันฝืนใจ เราก็ทำด้วยความทุกข์ แต่งานเดียวกันนั้นแหละ ที่ยากและเราไม่ชอบ แต่เรามองเห็นว่าถ้าทำ เราจะฝึกตัวได้เรียนรู้มาก เกิดความต้องการฝึกขึ้นมา ใจเราเอาด้วย ก็ทำด้วยความสุข

การที่จะเปลี่ยนแนวคิดความรู้สึกจากฝืนมาเป็นฝึกนั้น เราก็ให้ปัญญา เช่นบอกว่า คนเรานี้จะเจริญพัฒนาได้ต้องฝึกตนนะ มนุษย์นี้ตั้งแต่เกิดมีอะไรได้มาเองเปล่า ๆ โหม ไม่เฉพะะสิ่งของเงินทองเท่านั้น แม้แต่วิธีเป็นอยู่ดำเนินชีวิต ไม่มีเลยใช้ใหม่

เงินทองวัตถุสิ่งของนอกกาย ถ้าพ่อแม่ของเราว่ารวยมั่งมี เมื่อท่านอยากให้ เราก็อาจจะได้มาไม่ยาก แต่ชีวิตของเราที่จะมีความสามารถ เป็นอยู่ได้ดี มีสติปัญญา นานาคณสมบัตินั้น ไม่มีใครหยิบยกให้ได้ ต้องฝึกเอา จึงจะได้จึงจะมี

คนเกิดมานี้ไม่เหมือนอย่างสัตว์ทั้งหลายพวกอื่น สัตว์ทั้งหลายอื่นนั้นมันได้วิธีเป็นอยู่มาด้วยสัญชาตญาณเป็นส่วนใหญ่อยู่ว่า เดี่ยวมันก็เดินได้ เดี่ยวมันก็หากินและอะไรๆ ตามแบบของมันได้ ฝึกน้อยเหลือเกิน มันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ

แต่มนุษย์นี้ แทบไม่มีอะไรเลยที่ได้มาเอง สัญชาตญาณช่วยน้อยเหลือเกิน แล้วทำอย่างไร ก็ต้องอาศัยการฝึก ฉะนั้นมนุษย์นี้ จะนอน จะนั่ง จะกิน จะขบถ่าย จะพูด จะเดิน ต้องฝึกทั้งนั้น เรียกง่ายๆ ว่า ต้องเรียนนั่นเอง

เรียนก็คือฝึกนั่นเอง เดี่ยวนี้ชอบใช้คำว่า “เรียนรู้” เป็นอันว่า ต้องฝึกขึ้นมา

เพราะฉะนั้น ชีวิตของเราที่เป็นอยู่มาได้ทุกวันนี้ เรามิใช่ได้มาเปล่า ๆ เหมือนสัตว์ชนิดอื่น เราได้มาด้วยการฝึก ลงทุนด้วยการฝึก ถ้าเราไม่หยุดฝึก ชีวิตของเราจะดียิ่งขึ้นๆ เห็นไหมที่ผ่านมา ฝึกแล้วมันดีแค่ไหน เพราะฉะนั้นถ้าเราตั้งใจฝึก ชีวิตของเราจะดียิ่งๆ ทุกคนที่ชีวิตเขาเจริญก้าวหน้า เขาฝึกหรือเอาจริงกับการเรียนรู้ทั้งนั้น

การที่เราเจอปัญหา ก็คือได้แบบฝึกหัด เด็กจะเจริญมีปัญญาดีมีความสามารถ ต้องมีแบบฝึกหัด คำว่า แบบฝึกหัดก็คือ “แบบฝึก” และ “หัด” ก็ต้องฝึกและหัด คนไหนเจอแบบฝึก

หัดมาก คนนั้นก็เจริญพัฒนาได้มาก

อะไรเป็นแบบฝึกหัด ก็เช่นปัญหา ความทุกข์ ความยาก ความลำบาก

คนที่เจอแต่สุข มีแต่่ง่าย สะดวก สบาย จะแทบไม่มีโอกาสฝึกเลย เพราะไม่มีแบบฝึกหัด

ไม่เฉพาะบุคคลเท่านั้น สังคมก็เหมือนกัน สังคมที่มีแต่ความสุขนี้ เสียเปรียบนะ มองในแง่ดีก็ได้เปรียบ แต่มองในแง่ไม่ดี เสียเปรียบมาก **สังคมที่สุขสบาย ก็เหมือนไร้แบบฝึกหัด**

ชีวิตที่ขาดแบบฝึกหัดก็ดี สังคมที่ไม่มีแบบฝึกหัดก็ดี พัฒนายาก สังคมที่เขาพัฒนานั้น ไปดูเถอะ โดยมากในภูมิหลังมีแบบฝึกหัดมากมาย เมื่อมีปัญหาความทุกข์ยากลำบากมาก ก็ต้องสู้ ต้องฝึกมาก เรียกว่า **ยังมีแบบฝึกหัดมาก ก็ยิ่งเจริญมาก**

ถึงแม้งานจะยาก แต่ถ้าใจตั้งรับอยากจะทำ

ก็จะก้าวสู่ชุมชนอย่างงามสง่า มีชีวิตชีวาพร้อมด้วยพลัง

ถ้าเราอยากเจริญเราก็ต้องฝึกตัวเอง ถ้าเราจะพัฒนาชนบท พัฒนาบ้านเมืองข้างนอกตัว ก็ต้องพัฒนาตัวเราหรือชีวิตของเรา ขึ้นมาเป็นฐาน เราต้องมองงานยากเป็นแบบฝึกหัดที่จะทำ

ตอนนี้เราจะต้องทำสิ่งที่ไม่เคยทำ เช่น เราเป็นบัณฑิต อาสาสมัคร เราต้องเสียสละ เราต้องไปอยู่ในถิ่นที่ไม่สะดวกสบาย เราต้องไปอยู่ในถิ่นที่ห่างไกลญาติพี่น้อง ต้องไปพบคนแปลกใหม่ ถ้ามองให้ดีก็เป็นโอกาสดีครั้งใหญ่ที่จะได้ฝึก

(ไอ้โฮ) ตอนนี่ดีเหลือเกิน เรากำลังอยากฝึก และกำลัง

ต้องการโอกาสที่จะฝึก หายากเหลือเกินที่จะมีโอกาสได้ไปฝึก
อย่างนี้ เราหาหน้กหนา เรื่องโอกาสที่จะได้แบบฝึกหัด ตอนนีเราได้
แล้ว ก็ตั้งท่า ตั้งใจรับเลย

เมื่อเต็มใจอยากฝึก พอใจตั้งรับแล้ว ก็ก้าวออกไปอย่างงาม
สง่า เร็วแรงกำลังจะเกิดขึ้น ความคิดจะแล่น ตามมาด้วยความ
อิมใจและความสุข

เป็นอันว่า เมื่อได้แบบฝึกหัด ใจก็ชอบ พอเปลี่ยนความ
ต้องการอย่างนี้แล้ว ก็กลายเป็นดีไป พอใจตั้งรับแล้ว ก็เต็มใจทำ
แล้วก็ทำด้วยความสุข พอทำด้วยความสุข ใจก็มุ่งไปทำเต็มที่
ที่นี้งานก็ได้ผล พร้อมกับคนก็เป็นสุข

งานก็ได้ผล ก็คือ เมื่อเราทำด้วยความเต็มใจ ก็ตั้งใจทำ จึง
ทำได้ดี คนก็เป็นสุข เพราะเมื่อเต็มใจทำ ต้องการทำ เราได้สนอง
ความต้องการนั้น เราก็เป็นสุข ใจก็เป็นสุข ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องของ
การที่ต้องพัฒนาคนไปด้วย

การพัฒนาแบบนี้จะทำให้การพัฒนาประเทศชาติได้ผลดี
เพราะว่าในการพัฒนาประเทศชาติด้วยการไปทำงานในชนบท
และในการพัฒนาชนบทนั้น เราพัฒนาตัวไปด้วย และเป็นการไป
สอนด้วยตัวอย่างของตัวเอง

การพัฒนามนุษย์ เป็นแกนสำคัญของการพัฒนาประเทศ
ชาติ โดยเฉพาะชนบท เราจะไปพัฒนาแต่สิ่งภายนอกคงไม่ไหว
แน่ เพราะมีแต่จะพอกพูนปัญหาของการพัฒนาเรื่อยไป ต้องให้
คนพัฒนาโดยสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และให้สิ่งที่พัฒนา
นั้นเกิดจากคนที่พัฒนา และเกิดจากการพัฒนาในตัวคน แล้วคน

ก็จะกลายเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งเหล่านั้นขึ้นมาอย่างถูกต้อง เพราะว่าการพัฒนาที่แท้จริงนอกเป็นผลจากการพัฒนาในตัวคน

พูดให้เป็นหลักง่ายๆ ว่า การพัฒนาชุมชนสังคมประเทศชาติ จะได้ผลเป็นอย่างไรนั้น ก็มีสภาพการพัฒนาในตัวคนนี่แหละ เป็นรูปเค้ และเป็นเครื่องบ่งชี้

การที่บัณฑิตอาสาสมัครไปทำงานแบบนี้ เป็นการพัฒนาตัวเองไปด้วยก่อนพัฒนาอะไรอื่นๆ งานที่ทำจะเป็นผลสืบจากการพัฒนาในตัวเขาเอง ซึ่งจะสอดคล้องกันหมด ตัวคนเองก็มีความสุข และชีวิตก็สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงด้วย เพราะฉะนั้นจะต้องสร้างจิตสำนึกในการศึกษา คือจิตสำนึกในการฝึกตนไว้

คนที่มีความต้องการแบบนี้ คือฝึกฝนอย่างนี้ จะมีความสุขง่าย สันโดษก็ทำให้สุขง่ายอยู่แล้ว พอมีนิสัยในการฝึกตนก็สุขง่ายมากขึ้นไปอีก พอเจออะไรบ๊ีบ ก็มองด้วยการที่จะเรียนรู้ เห็นเป็นโอกาสที่จะได้ฝึกเพิ่มอีก พอจะต้องทำ ก็มองเป็นแบบฝึกหัดทันที ต่อไปก็มองสิ่งต่างๆ ด้วยท่าทีของการเรียนรู้

พัฒนาคน ต้องให้ครบทุกด้าน

ให้ปัจจัยภายนอกกับภายใน มาประสานบรรจบกัน

คนเรานั้นมีท่าทีในการมองประสบการณ์ต่างๆ ๒ แบบ

๑. มองอะไรๆ ด้วยท่าทีของความชอบใจและไม่ชอบใจ ท่าทีแบบนี้ก็คือการก่อบุญหนั้นเอง คนทั่วไปที่ยังไม่มีการศึกษานั้น พิสูจน์ง่าย คือพอเจออะไรก็มองด้วยท่าทีของความชอบใจและไม่ชอบ

ใจ

๒. มองอะไรๆ ด้วยท่าทีของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นท่าทีของคนที่มีการศึกษา เมื่อมองด้วยท่าทีของการเรียนรู้ ไม่ว่าจะอะไรก็เป็นสุขไปทุกอย่าง

ถ้าเรามองอะไรด้วยท่าทีชอบใจไม่ชอบใจ ก็จะมีปัญหาไปตลอด ถ้าชอบใจอยากได้ อยากเอา เมื่อยังไม่ได้ก็ทุกข์ พอเจอสิ่งไม่ชอบใจก็ทุกข์ สิ่งที่ชอบใจเปลี่ยนไปก็ทุกข์ ปัญหาเกิดขึ้นเรื่อย

ในทางตรงข้าม พอมองด้วยท่าทีของการเรียนรู้ สิ่งที่ชอบใจเราก็ได้เรียนรู้ สิ่งไม่ชอบใจเราก็ได้เรียนรู้ เพราะฉะนั้นจึงได้หมดทุกกรณี และโดยมากสิ่งไม่ชอบใจเรามักได้เรียนรู้มากกว่าสิ่งชอบใจ เชื้อไหม?

เมื่อสิ่งไม่ชอบใจเราได้เรียนรู้มาก ก็กลายเป็นดีไป สิ่งไม่ชอบใจกลายเป็นดีเพราะทำให้เราได้ความรู้ และแถมมีความสุขจากสิ่งที่ไม่ชอบใจได้ด้วย นั่นก็เพราะว่าได้เรียนรู้มันแหละ พร้อมทั้งเป็นการฝึกไปด้วย ในเรื่องเดียวกันนั่นเอง

การเรียนรู้ที่ภาษาพระเรียก “สิกขา” ฝึกก็เรียก “สิกขา” เราฝึกไปก็เรียนรู้ไป ถ้ามองอย่างนี้ก็หมด เจอเขาด่าก็ได้ฝึกและได้เรียนรู้ ได้จริงๆ นะ อันนี้ไม่ใช่พูดเล่น เพราะฉะนั้นพระอรหันต์บางองค์สำเร็จด้วยการพบประสบการณ์ที่เราอาจจะนึกไม่ถึง เช่น

พระอรหันต์องค์หนึ่งได้ยินคำพูดของคนบ้า ท่านมีโยนิโสมนสิการ (ลักษณะการมองอย่างที่ว่ามานั้นท่านเรียกว่า โยนิโสมนสิการ) คนบ้านั้น จำอะไรมาพูดประหลาด ๆ บางทีเราไม่ทันนึกเด็กอย่าง คนบ้าอย่าง อาจจะพูดสิ่งที่เราไม่ทันนึกหรือนึกไม่ถึง ที่นี้

พอได้ยินบ๊อบ ท่านเป็นนักเรียนรู้อะไรและรู้จักคิด ได้แง่มุมความคิดใหม่ที่
คนพูดเองไม่ได้คิด ก็ตรัสรู้อะไร เพราะฉะนั้นอย่าไปดูถูกคนที่มีโยนิโส-
มนสิการ เขาสามารถเอาประโยชน์ได้จากทุกอย่าง

โยนิโสมนสิการ มีหลักสำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. มองให้เห็นความจริง

๒. มองให้ได้ประโยชน์

เพราะฉะนั้น ในทุกสถานการณ์ ตั้งโยนิโสมนสิการไว้ ฉันจะ
ต้องมองให้เห็นความจริง และฉันจะต้องเอาประโยชน์ให้ได้ ไม่ว่าจะ
เรื่องร้ายหรือเรื่องดี

คนที่มีความสามารถที่สุด คือคนที่สามารถเอาประโยชน์ได้แม้
แต่จากสิ่งที่ไม่ดีที่สุด อย่างเราพัฒนาเด็กจะต้องพัฒนาย้อนทาง ๒
ด้านมาบรรจบกัน คือ

๑. จัดสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก

แต่ถ้าเราจัดสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็กอย่างเดียว เช่น จัดสภาพ
แวดล้อม เตรียมข่าวสารข้อมูลอย่างดีให้เขา ซึ่งเราต้องพยายาม
เต็มที่ เพื่อให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด แต่ถ้าเราทำอย่างนี้โดยไม่ระวัง
ให้ดี เด็กจะมีลักษณะพึ่งพา แล้วก็ช่วยตัวเองไม่ได้ พึ่งตัวเองได้
ยาก โลกแห่งความเป็นจริงมันไม่ได้เป็นไปตามที่เราจัดให้แก่เด็ก
นี้หรอก เพราะฉะนั้นท่านจึงให้พัฒนาย้อนจากภายในด้วย นี่ก็คือ

๒. พัฒนาเด็กให้เอาประโยชน์ได้จากสิ่งที่ไม่ดีที่สุด

การจัดสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก เรียกว่า**ปัจจัยภายนอก** แต่
ภายในเด็กก็ต้องพัฒนาให้รับกันและให้เหนือกว่าด้วย เรียกว่า
พัฒนา**ปัจจัยภายใน** คือการพัฒนาในตัวเด็กให้มีความสามารถที่

จะเอาประโยชน์ให้ได้จากสิ่งที่เร็วที่สุด ถ้าได้การพัฒนา ๒ ทางมาบรรจบกันแบบนี้ ก็สำเร็จ

เพราะฉะนั้น อย่ามัวเพลินอยู่กับการจัดสิ่งที่ดีที่สุด ถ้าจัดสิ่งที่ดีที่สุดให้กับเด็กด้านเดียว

๑. เด็กจะมีนิสัยพึ่งพา

๒. เด็กจะอ่อนแอ

เช่นเรามีเมตตากรุณามากเกินไป อะไรต่ออะไรก็ทำให้หมดเด็กก็ไม่พัฒนา ต้องรู้จักใช้ปัญญาวางอุเบกขาให้เป็น เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กใช้และพัฒนาปัจจัยภายใน โดยเฉพาะโยนิโสมนสิการขึ้นมา

ถ้าได้พัฒนาย้อนทางมาประสานบรรจบกันอย่างที่ว่านี้ ก็เกิดภาวะสมดุล และเด็กจะพัฒนาอย่างสมบูรณ์

เทคโนโลยีก้าวหน้า คนที่ไม่พัฒนายิ่งทุกข์ง่าย สุขได้ยาก แต่นักพัฒนาตน เจอทุกข์ก็สุขได้ ขอให้งานยากเพื่อได้หัดมาก

เดี๋ยวจะเลยออกนอกเรื่องไป ขอย้อนกลับมาเรื่องที่ว่า ผึกจิตสำนึกในการฝึกตน และมองอะไรๆ ด้วยท่าทีของการเรียนรู้

เมื่อจิตสำนึกในการฝึกแรงเข้มข้น คนนั้นจะชอบปัญหามากขึ้น เจออะไรที่ยากก็ชอบ เพราะอะไร เพราะอะไรๆ ที่ง่ายมันไม่ได้ฝึก เมื่อมันง่ายทำปั๊บเดียวเสร็จ เราก็ไม่ได้อะไรเลย

- ไม่ได้ใช้ = ไม่ได้ฝึกความคิด
- ไม่ได้ใช้ = ไม่ได้ฝึกความเข้มแข็งกล้ามเนื้ออดทน
เป็นต้นของจิตใจ

- ไม่ได้ใช้ = ไม่ได้ฝึกทักษะของสมอง มือ เท้า และปาก
แต่งงานที่ยากจะพัฒนาได้มาก เพราะกว่าจะทำสำเร็จ ผ่าน
ไปได้ ต้องใช้สมองคิดเยอะ ได้พัฒนาปัญญา พัฒนาทักษะใน
การกระทำต่าง ๆ พัฒนาจิตใจให้มีความขยัน อดทน มีความ
เพียร ใจสู้ มีความเข้มแข็งหนักแน่น พัฒนาหมดทุกอย่าง พุด
ง่ายๆ ว่า พัฒนาท้งพฤติกรรม พัฒนาท้งจิตใจ พัฒนาท้งปัญญา
ฉะนั้นเรื่องที่เป็นปัญหา เป็นแบบฝึกหัด หรือสิ่งยากนี้ คนที่ฝึกตน
จึงชอบ

ต่อมาก็ก้าวไปอีกขั้นหนึ่งว่า **ยิ่งยาก-ยิ่งได้มาก** อันนี้เป็น
ความจริงและเป็นคติของนักฝึกตน ยิ่งยากก็ยิ่งได้ฝึกตนเองและ
ได้เรียนรู้มาก เพราะฉะนั้นพอเจออะไรยากก็ยิ่งชอบ เด็กพวกนี้
จะมีสุขภาพจิตดี และพัฒนามาก สูงงาน

เพราะฉะนั้น เด็กสมัยนี้ต้องระวัง ถ้าตามใจแก่มาก เอา
เทคโนโลยีปรนเปรอ ทำอะไรๆ ให้ง่ายไปหมด แกก็ยิ่งอ่อนแอ ฟุ้ง
พา และทุกข์ง่าย - สุขได้ยาก

ทำไมจึงว่า **ทุกข์ง่าย-สุขได้ยาก** ก็เขาเคยแต่สบายจนชิน พอ
เจออะไรยากนิดหน่อยก็เลยทุกข์ กลายเป็นคนที่ทุกข์ง่ายเหลือ
เกิน เจอสิ่งที่ไม่ชอบใจหรือไม่ได้อะไรตามชอบใจหน่อยก็ทุกข์
แล้ว

สุขยากเพราะอะไร ก็เพราะชีวิตมันง่าย และอะไรๆ ก็มี
พร้อมหมดแล้ว ใจก็มองความสุขก็คืออยู่สบายไม่ต้องทำอะไร
หรือได้สิ่งที่อยากได้อายากเสพยิ่งขึ้นไป แต่การที่จะปรนเปรอยิ่ง
ขึ้น มันก็ยาก เพราะสิ่งปรนเปรอเต็มไปหมดแล้ว จะหามาเพิ่มก็

ยาก และจะอยู่โดยไม่ทำอะไรเลย ก็เป็นไปได้

ส่วนเด็กที่เจอความทุกข์ เจอปัญหา เจอเรื่องยากมา ได้ฝึกมาเรื่อย ก็เลยสุขง่าย แต่ทุกข์ได้ยาก คือเจอทุกข์ มันก็ไม่ทุกข์ บางทีมันได้ความสุขจากความทุกข์อีกด้วย

เป็นอันว่า บัณฑิตอาสาสมัครควรจะฝึกภายในไว้ โดยตั้งจิตสำนึกในการฝึกตน และมองทุกอย่างด้วยท่าทีของการเรียนรู้ อย่างมองอะไรเพียงด้วยท่าทีของความชอบใจและไม่ชอบใจ

อย่างน้อยอาจจะเริ่มด้วยการเปลี่ยนจากท่าทีการมองแบบชอบใจไม่ชอบใจ มาเป็นท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย

พวกที่ ๑ ซึ่งจมอยู่กับปัญหา คือพวกมองตามชอบใจไม่ชอบใจ

พวกที่ ๒ เริ่มฝึกตน คือมองตามเหตุปัจจัย

พอเราเริ่มมองตามเหตุปัจจัย เราก็เริ่มฝึกปัญญาทันที เพราะเราต้องเริ่มคิดพิจารณา เราจะเริ่มมีภาวะที่ว่าไม่มีอะไรกระทบตน ซึ่งต่างจากคนมองแบบชอบใจไม่ชอบใจ ไม่ว่าจะอะไรเข้ามา ก็กระทบตนทันที แล้วก็เกิดปัญหา

ยกตัวอย่างแพทย์และพยาบาล เจอคนไข้ ถ้าทำใจมองไม่ถูกต้อง ก็จะมีปัญหาทันทีเรื่อย พอเจอคนไข้หน้าบึ้งมา ก็กระทบใจแล้ว เพราะมองแบบชอบใจไม่ชอบใจ

แต่ถ้ามองตามเหตุปัจจัย ก็จะใช้ปัญญาพิจารณาว่า คนไข้คนนี้หน้าบึ้งมา เอ... เป็นเพราะอะไรนะ แกอาจไม่มีเงินมา แกอาจจะต้องล้างานมา แกอาจจะห่วงลูกของแก แกอาจจะนึกว่า ถ้าเราเป็นอะไรไปลูกของเราจะเป็นอย่างไร พอนึกได้อย่างนี้ แทน

ที่จะไม่พอใจ กลับกลายเป็นสงสาร เห็นเขาหน้าบึ้งก็สงสารเขา ใจของเรากลายเป็นดีไป และยังคงคิดแก้ปัญหาให้เขาด้วย นี่แหละ เรียกว่า มองตามเหตุปัจจัย

เพราะฉะนั้น การมองตามเหตุปัจจัย มีคุณค่ามหาศาล ขอให้เริ่มต้นพัฒนาด้วยการเปลี่ยนอย่างนี้ก่อน คือเปลี่ยนจากมองตามชอบใจไม่ชอบใจ มามองตามเหตุปัจจัยนี้แหละ นี่เป็นเรื่องง่าย ๆ ในการพัฒนา แต่เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ

ถ้ารู้เข้าใจชีวิตสังคมและธรรมชาติไม่ถึงธรรม การพัฒนาก็พลาดเพราะจุดหมายยังพร่า

ตั้งแต่เริ่มการพัฒนา ก็ต้องอาศัยธรรมมากมาย อย่างง่าย ๆ เช่นความขยันหมั่นเพียร ถ้าไม่มีความขยันหมั่นเพียรจะทำอะไร สำเร็จ และที่พูดถึงเมื่อกี้คือความเสียสละ ซึ่งจะต้องมีการพัฒนา ในตนเอง เพื่อให้การพัฒนาได้ผลดีจริง คือ ทำตัวให้พร้อม โดยตั้งทำที่ใหม่ต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยทำที่แห่งการมองตามเหตุปัจจัย ทำที่ของการเรียนรู้ ทำที่ของการฝึกตน ถ้าทำได้อย่างนี้ตัวเราก็เริ่มพัฒนาแล้ว แต่ก็ยังไม่พอ ยังมีธรรมะในความหมายที่ต้องมองกว้างออกไปอีกด้านหนึ่ง

“ธรรม” มีความหมายที่สำคัญ ก็คือเป็นความจริง สิ่งทั้งหลายทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็ชีวิตเราก็ตาม ธรรมชาติแวดล้อมก็ ตาม สังคมทั้งหมดก็ตาม ล้วนเป็นไปตามกระบวนการของเหตุ ปัจจัยในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติทั้งนั้น ผลเกิดจากเหตุ เหตุก่อให้เกิดผล เราจึงต้องรู้เข้าใจและทำให้ถูกต้องตามเหตุ

ปัจจัยนั้นๆ

เรื่องสำคัญที่ขอฟุดในตอนสุดท้ายนี้ คือ การพัฒนาจะต้องมีจุดหมาย ถ้าเราไม่ชัดในเรื่องนี้ก็แสดงว่าเรายังไม่เข้าใจธรรมชาติหัวใจอยู่ตรงนี้ คือเข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหมดที่กว้าง แล้วมองเห็นจุดหมายทางไป จึงจะมองเห็นความจริงตลอดสาย

ถ้าเราไม่เข้าใจชัดเจนจนถึงจุดหมายจริง เราก็ไปได้แค่ตามความเชื่อ เราก็จะมองอะไรไปตามที่เขาสอนเรา เขาบอกเราว่าอย่างไรก็ว่าตามกันไปอย่างนั้น

ในการพัฒนาที่เป็นมา เราก็ฟุดว่า การพัฒนานั้น ต้องมีจุดหมาย แต่จุดหมายของการพัฒนาคืออะไร ถ้าฟุดง่ายๆ คือเราไม่ชัดเจน หรือยังไม่รู้ตัว และเราอาจจะหลงไปตามสิ่งที่เขาบอกเล่ากระตุ้นเร้าเรามา

ยกตัวอย่างเช่น ทิวทัศน์ของคนยุคนี้ ถือว่า ประเทศที่พัฒนาคือประเทศอุตสาหกรรม ตลอดยุคที่ผ่านมา ความหมายของประเทศที่พัฒนาแล้ว คือเป็นประเทศ industrialized ส่วนประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนา ก็คือประเทศที่ยังไม่เป็นอุตสาหกรรม จึงถือว่า การมีอุตสาหกรรมเจริญขึ้นในประเทศ หรือฟุดง่ายๆ ว่า "อุตสาหกรรม" เป็นเครื่องวัดการพัฒนา

เราก็อยากเป็นประเทศอุตสาหกรรมด้วย เราจึงต้องตั้งเป้าไว้ว่าเราจะเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยมีความเจริญทางเทคโนโลยี มีวัตถุเสพบริโภคมากๆ มีเศรษฐกิจขยายตัว เจริญเติบโต มี GDP ตัวใหญ่ๆ อะไรก็แล้วแต่ ก็ว่ากันไป แต่อันนี้มักเป็นเป้าหมายที่เราเพียงนิยมชมเชื่อไปตามที่คนอื่นเขาวางไว้

แล้วเราก็ว่าไปตามเขา โดยไม่ได้วิเคราะห์วิจัยกันอย่างเพียงพอ

เกณฑ์วัดที่ว่ำนั้น ไม่ใช่วัดผิด แต่เป็นการมองหนักไปด้านเดียว ไม่พอดี และไม่เพียงพอ

แน่นอนว่า เรื่องเศรษฐกิจ การมีปัจจัย ๔ ไม่ขาดแคลน มีกินมีใช้ เป็นเรื่องสำคัญสำหรับชีวิตและสังคม แต่ต้องชัดด้วยว่าจะมีแค่ไหน และจะต้องมีอะไรอีก จึงจะเป็นจุดหมาย

เราไม่ได้มองว่า อันที่จริง **จุดหมายของการพัฒนาที่แท้** ก็คือ การทำให้ชีวิต สังคมมนุษย์ และโลกที่เราอยู่นี้ มั่นคงเป็นสุข

การทำให้ชีวิตดีงาม ให้ชีวิตเจริญอกงาม มีความสุข สังคมร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน มีความสัมพันธ์กันดี โลกนี้น่าอยู่อาศัย มีธรรมชาติแวดล้อมสดชื่นสวยงาม นี่คือจุดหมายที่แท้ของการพัฒนา หมายความว่า การพัฒนานั้นควรจะทำให้เราอยู่กันดี หรือให้คนทั้งหลายอยู่กันดี โดยมีชีวิตที่ดี มีสังคมที่ดี ในโลกที่ดีอย่างนี้ๆ

ที่จริง ไม่ว่าจะทำอะไร ไม่เฉพาะการพัฒนา หรือการไม่พัฒนา มันก็เพื่อจุดหมายอย่างนี้ แต่ถ้าเราพัฒนาไปตามที่เขาตั้งหัวข้อเป็นเกณฑ์วัดให้เรายึดกันอย่างนั้น เราอาจจะเพลินมองอยู่เพียงด้านเดียวว่า เราพัฒนา เพื่อว่าเราจะได้มีอุตสาหกรรม และในที่สุดก็มาเจอ เมื่อไม่นานนี้ ปี ๒๕๓๐ สหประชาชาติ ประกาศการพัฒนาที่ผ่านมานี้ว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะเหตุที่ได้พัฒนาด้วยมุ่งอุตสาหกรรม โดยมีวัตถุประสงค์จะมีความขยายตัวเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

เราเริ่มยุคพัฒนาในปี ๒๕๐๓ นั้นเป็นทศวรรษแรกของการพัฒนา สหประชาชาติประกาศขึ้นมา เราก็พลอยตามไปด้วย เขาประกาศ ปี ๑๙๖๐ - ๑๙๗๐ เป็น Development Decade คือ เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนาช่วงที่ ๑ ไทยก็เริ่มเลย ยุคพัฒนาเริ่มต้นแล้วเดินหน้ามา

พอผ่านไปแค่ ถึงปี ๑๙๗๒ คือ พ.ศ. ๒๕๑๕ เท่านั้นเอง มี Earth Summit ครั้งแรก เป็นการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมเสียหาย พอถึงปี ๒๕๓๐ สหประชาชาติประกาศว่าการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะตัวการสำคัญคือเศรษฐกิจ-อุตสาหกรรม

นี่ก็คือ การที่เราไปหลงตามภาพความเจริญที่เขาตั้งให้ และตัวเรานิยมชมชื่น ตื่นเต้น อยากรู้อยากเห็น โดยไม่ได้มองลงไปให้รู้เข้าใจชัดเจนถึงความต้องการที่แท้จริงของชีวิต สังคม และโลกที่อยู่อาศัย

คนต้องมีปัญญาอย่างถึงธรรม

การพัฒนาจึงจะเดินสู่จุดหมายที่แท้

ตอนนี้ก็น่าจะถึงเวลาที่เราจะเป็นตัวของตัวเองด้วยปัญญาที่จะพิจารณาร่วมกับเขา มามองให้ดีกว่าจุดหมายของการพัฒนาอยู่ที่ไหน โดยมองไปที่ “ธรรม” คือ ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ในระบบชีวิต สังคม ธรรมชาติ ที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข ให้สังคมร่วมเย็นเป็นสุข อยู่กันด้วยดี เอื้ออาทร เกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน และธรรมชาติก็น่าอยู่อาศัย โลกนี้ดูแล้วสดชื่น อากาศดี น้ำดี ดินดี

เป็นต้น

ว่าที่จริง ขณะนี้ประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลายก็เริ่มตั้งเค้าที่จะเข้ามาสู่แนวความคิดนี้แล้ว จึงเป็นจุดเริ่มจุดขยายที่อาจประสานกันได้ แต่เราอย่าเสียหลัก ต้องทำตัวเองให้ชัดเจนในจุดหมายนั้น มิฉะนั้นเดี๋ยวก็ส่าย เดี๋ยวนี้ก็มีบางท่านบอกว่า อย่าไปพัฒนามันเลย ก็เลยกลายเป็นว่าคำว่าพัฒนานี้มีปัญหาถึงขั้นว่าจะนำพัฒนาหรือไม่

เรื่องนี้อยู่ที่เราเข้าใจความหมายของคำว่า “พัฒนา” ว่าคืออย่างไร และมีขอบเขตแค่ไหน

ความหมาย จุดหมาย และเกณฑ์วัดการพัฒนาที่ใช้กันมาตลอดยุคพัฒนานั้น ก็ประเทศพัฒนาหรือประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกนั้นแหละที่จัดตั้งวางขึ้น

ครั้งเมื่อพากันพัฒนาแบบนั้นผ่านมาหลายสิบปี ก็ประเทศพัฒนาหรือประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกอีกนั้นแหละ ที่เป็นหัวหน้าประกาศและร่ำร้องไปทั่วว่า ความคิดความเข้าใจและปฏิบัติการเกี่ยวกับการพัฒนา อย่างที่ตนนำหน้าเดินมานั้น เป็นการพัฒนาที่ผิดพลาด ไม่ยั่งยืน

เมื่อประกาศกันออกมาแล้ว แต่ประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนา ยังไม่สามารถถอนตัวขึ้นมาจากแนวคิดและปฏิบัติการแห่งการพัฒนาแบบที่ว่าไม่ยั่งยืนนั้นได้ ภาพรวมออกมายังคงเดินหน้าไปในทางเก่า ไม่ตั้งใจแก้ไขปัญหากันจริง เหมือนเสแสร้ง หรือไม่นำพา เหล่าสังคมที่กำลังพัฒนายังไม่ใส่ใจ หรือเหมือนกับมองข้ามการแก้ปัญหาไปด้วย แถมซ้ำๆ จะมุ่งหน้าไปในการพัฒนา

ที่ถูกต้องกว่าไม่ยั่งยืนนั้น ยิ่งกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วเองด้วยซ้ำ

การที่ประเทศกำลังพัฒนาอย่างไทย ได้เดินตามแนวคิดความเข้าใจและดำเนินการพัฒนาแบบที่ว่าไม่ยั่งยืนนั้น ตามเขามาก่อนหน้านี้ ด้วยความอยากจะเป็นอารยประเทศนั้น ไม่น่าแปลกใจนัก แต่เมื่อโลกรู้ตัวประกาศกันทั่วแล้วว่า การพัฒนาแบบนั้นผิดพลาด จะต้องแก้ไข แล้วยังเดินตามเขไปอีกสิ น่าแปลกใจมาก เพราะภูมิหลัง เหตุปัจจัย และสภาพพื้นเพต่างๆ ของเรากับของประเทศอุตสาหกรรมนั้นต่างกันไกล โอกาสที่จะถอนตัวหรือแก้ไขปรับตัวไม่เหมือนกัน และมีทางที่เราจะนำการเปลี่ยนแปลงใหม่ได้ดีกว่า แต่กลับทำเหมือนคิดรอกตามเขาอย่างเดียว

น่าเห็นใจสังคมพัฒนาทางตะวันตก ที่พื้นเพเขาถูกธรรมชาติบีบคั้นรุนแรง และได้พัฒนาอารยธรรมขึ้นมาตามแนวคิดปฏิบัติที่มุ่งจะ**พิชิตธรรมชาติ** และพลิกผันเอาธรรมชาติมารับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จผิดพลาดในการพัฒนา เป็นผลโยงมาจากแนวคิดและปฏิบัติการตามแนวทางนี้ รวมทั้งความยากลำบากในการที่จะถอนตัวหรือแก้ไขปัญหานั้นด้วย เหมือนโถดแล่นอยู่ในหล่มลึก

การที่ฝรั่งถูกความบีบคั้นของธรรมชาติกดดันให้เกิดความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเอาชนะธรรมชาติ ซึ่งเป็นแรงขับที่ทำให้เขาสร้างความสำเร็จก้าวหน้าพัฒนาอารยธรรมตะวันตกขึ้นมา จนมนุษย์คิดว่าตนเอาชนะและครอบงำธรรมชาติได้มากมายแล้วนั้น เมื่อปรากฏว่าการพัฒนานั้นกลายเป็นการพัฒนาที่ไม่

ยังยืน ถ้ามองให้ดีจะเห็นในทางกลับกันว่า อารยธรรมตะวันตกทั้งหมด มีพลังของธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนด แต่เป็นไปในลักษณะที่เป็นปฏิกิริยา คือเกิดจากท่าที่ขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์ โดยผลรวมก็คือเป็นการเจริญมาภายใต้การครอบงำแห่งเงื่อนไขของธรรมชาติ

นับว่าเป็นความจริงย้อนแย้ง หรือ paradox ที่ว่า ความเจริญก้าวหน้าในการที่จะเอาชนะธรรมชาติของอารยธรรมมนุษย์นั้น เป็นไปตามเงื่อนไขแห่งการครอบงำของธรรมชาติเป็นตัวกำหนด

พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า อารยธรรมโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน เป็นความเจริญก้าวหน้าเพื่อสนองจุดหมายที่จำกัดตัว ภายใต้เงื่อนไขแห่งปฏิภพต่อความบีบคั้นของธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงปฏิกิริยาแบบนี้ มีจุดหมายที่เป็นปัญหาในตัวของมันเอง จึงไม่อาจนำไปสู่ผลดีแท้จริงได้ และจึงจำต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาให้สนองจุดหมายที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของระบบชีวิต สังคม และโลกแห่งธรรมชาติทั้งหมด ที่เรียกว่า “ธรรม” นั้นให้ได้

รวมความว่า เราต้องเห็นใจฝรั่ง และเห็นใจอารยธรรมโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน ที่เดินมาในแนวทางของฝรั่งนั้น แต่การเห็นใจเท่านั้นไม่เพียงพอ สิ่งสำคัญคือต้องเข้าใจ และเข้าใจทั้งฝรั่ง และเข้าใจตัวเราเอง ให้ชัดเจน โดยมองเห็นทั้งส่วนเหมือนและส่วนต่าง ข้อดีข้อด้อย ของเขาของเรา พร้อมทั้งเหตุปัจจัยที่สืบต่อมา รวมทั้งเข้าใจระบบชีวิต สังคม และโลกแห่งธรรมชาติทั้งหมด

ที่จะเรียกได้ว่า เห็นความจริง คือเห็นธรรม

แม้แต่ที่พูดตามๆ กันไปว่า การพัฒนาที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนนั้น ดูกันจริงๆ ของเขากับของเราก็ไม่เหมือนกัน ถ้าเรียกของเขาว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ของเราอาจจะต้องเรียกว่าการพัฒนาเทียม (อย่างที่เคยมีคำวิจารณ์ว่า “ทันสมัย แต่ไม่พัฒนา”) ถ้าของเขาเป็นการพัฒนาเทียม ของเราอาจจะเป็นการพัฒนาถดถอย อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งสาระก็คือไม่เหมือนกัน

ถ้าตั้งใจศึกษากันให้จริงจังชัดเจน จนมองเห็นความจริงอย่างถึงธรรม คือมองเห็นความจริงในระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย ทั่วทะเลตลอดสายแล้ว ก็คงวางหลักการและจุดหมายของการพัฒนา ตลอดจนแผนปฏิบัติการได้ตรงแท้ถูกตามความจริงหรือธรรมนั้นได้ และจึงจะเป็นการพัฒนาที่เป็นธรรม ซึ่งจะได้ผลดีจริง

ถ้าพัฒนาได้ถูกต้อง ด้วยปัญญาที่ถึงธรรมจริง สังคมไทยก็จะเจริญงอกงาม มั่นคง มีสันติสุขอย่างเป็นอิสระ เป็นการพัฒนาที่ดี และให้โลกได้รับประโยชน์จากเราด้วย

บูชาบุญนียชนอย่างดี

โดยเอาตัวเรานี้บูชาธรรม

ได้พูดมาในเรื่อง ธรรมะกับการพัฒนา ในหัวข้อที่ตั้งไว้ว่า “การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม” ก็เห็นว่าพอสมควรแก่เวลา

การมาร่วมกิจกรรมจนถึงฟังธรรมวันนี้ เป็นการทำบุญ และการทำบุญนั้น ต้องครบ ๓ คือ

๑. ทาน ชัดแล้วว่าเลี้ยงพระ
๒. ศิล คือมาสำรวจมพฤติกรรม ทำความดีกัน พฤติกรรมดีก็เป็นศีล เริ่มต้นด้วยไม่เบียดเบียน กาย วาจาอยู่ในความสงบ เป็นระเบียบ เป็นไปในทางเกื้อกูล
๓. ภาวนา คือพัฒนาจิตใจและปัญญา ทำจิตใจของเราให้สงบ เบิกบานผ่องใส ทำให้ปัญญาเกิดขึ้น ด้วยการฟังธรรม ซึ่งถือเป็นส่วนของการภาวนา

กิจกรรมการทำบุญวันนี้ เป็นการที่เจ้าภาพทุกท่านบูชาคุณความดีของอาจารย์ป๊วย เพราะฉะนั้นจึงถือว่า เราอุทิศกุศลที่ได้ทำทั้งหมดแก่ท่าน คือทำในนามของท่าน และทำเพื่อท่าน

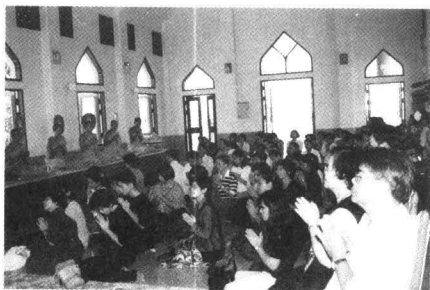
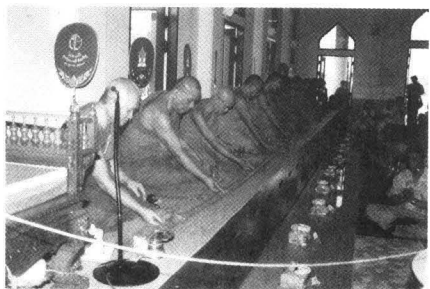
การที่จะบูชาท่านอย่างดี ก็ด้วยการเอา “ตัวเรา” นี้แหละบูชาธรรมต่อไป เพราะบอกแล้วว่า บูชาคนที่ควรบูชา ก็คือบูชาธรรมที่อยู่ในตัวท่าน บูชาท่านในฐานะเป็นที่รองรับธรรม และบูชาธรรมที่ท่านเป็นสื่อแสดงออกมา แล้วก็บูชาด้วยการธำรงรักษาธรรมนี้ด้วยการปฏิบัติของตนเอง

ถ้าทำถึงขั้นนี้ เราก็จะทำการบูชาที่เรียกว่าปฏิบัติบูชา คือบูชาด้วยการปฏิบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นการบูชาที่สูงสุด ซึ่งจะช่วยให้ชีวิต สังคม และโลกนี้ ดำรงอยู่ด้วยดี เจริญออกงามอย่างแท้จริง นั่นคือเป็นการพัฒนาที่ถูกต้อง

“การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม” ก็ยุติลงด้วยประการฉะนี้ ขอให้ทุกท่านที่ร่วมกันเป็นเจ้าภาพ น้อมจิตอุทิศกุศล แต่ศาสตราจารย์ ดร.ป๊วย อึ้งภากรณ์ ขอให้ท่านอนุโมทนาจำใจ

กตัญญูกตเวทิตาธรรม และการบูชาคุณของท่าน จากลูกศิษย์
ทั้งหลายทั่วทุกคน และขอให้ท่านมีความสุข พร้อมทั้งขอให้เจ้า
ภาพทุกท่านเจริญงอกงามด้วยจตุรพิธพรชัย ร่มเย็นเป็นสุข ก้าว
หน้าในการปฏิบัติกิจหน้าที่การงาน ให้บรรลุผลสมหมาย ที่จะ
เป็นไปเพื่อประโยชน์ ทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลกทั้งหมดโดย
ทั่วกันทุกท่าน

๑๐๐ วันอาจารย์ป่วย
๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๓

ณ ที่นี้... ที่ฉันไฝฝืนถึง

ณ ที่หนึ่ง... ซึ่งใครใครไม่รู้เห็น

ที่แห่งนั้น... ดาราพร่างต่างจันทร์เพ็ญ

ที่ความเย็น... ชื่นฉ่ำสำนึใจ

ที่แห่งนั้น... ใจมนุษย์จะผุดผ่อง

ที่คนของ... ยุติธรรมอันสดใส

ไม่แบ่งเหล่าแบ่งชั้นชนใดใด

ต่างมั่นในความสัตย์ซื่อถือคุณธรรม

ณ ที่นี้... ที่บัณฑิตอาสาสมัคร

อาจารย์รักความงาม จริ่ง ดี ที่ผ่องใส

อาจารย์ป่วยช่วยเบิกฟากฟ้าไทย

ประดับใจ ประดับฟ้า ด้วยดารา

ฉลวยวรรณ (ชนะโชติ) ปัญญา (บ.อ. ๔)

ประพันธ์ในนามบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๕ มีนาคม ๒๕๔๓

